Nagyp. Dr. Márki Sándor igazgató egyetemi nyk. tanár, a M. Tud. Akadémia tagja; kiváló tisztelettel hálás kamitnánya Domanovszky

2 5 7 Dj.

3.

A POZSONYI KRÓNIKA

ÉS

A KISEBB LATIN NYELVÜ PRÓZAI SZERKESZTÉSEK

IRTA

DR. DOMANOVSZKY SÁNDOR

(KÜLÖNLENYOMAT A »SZÁZADOK« 1905. ÉVI FOLYAMÁBÓL)

BUDAPEST
AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. NYOMÁSA
1905

19314

Forrástanulmányaim során gyakran volt alkalmam hivatkozni a Pozsonyi Krónikára, mint krónikánk Nagy Lajos korabeli szerkezetének kivonatára, s ugyancsak többször utaltam e krónikának különös helyzetére és Kézaival való feltűnő egyezéseire. E hivatkozások és utalások miatt szükségesnek tartom, hogy e kútfőnk viszonyát a többi krónikához részletesebben is megismertessem s kutatásaim eredményét a krónika leszármazási helyét illetőleg igazoljam. De megragadom a kinálkozó alkalmat, hogy a mennyiben rövid szövegű kivonatos krónikáink a forrásbírálóra érdekkel bírnak, röviden ezeket is megismertessem és keletkezésüket vázoljam.

I.

Feladatom egyszerűsítése szempontjából azonban, minekelőtte tulajdonképeni tárgyamra térnék, szükségesnek tartom, hogy kutatásaim eddigi eredményeit összefoglalva, vázoljam *krónikáink keletkezési folyamatát.*

Azok a codexek és krónikák, melyek korunkra maradtak, a régi magyar krónikát kétféle változatban, két különböző korból származó szerkesztésben tartották fen. A régibb változat Kézai Simon mester IV. László korában írt krónikája, a másik szerkesztés Nagy Lajos király uralkodásának elején keletkezett és a nagy király megkoronázásáig terjedt. A két szerkezet közűl az utóbbi a hosszabb, míg Kézai jóval rövidebben végez, a mi sokakban azt a nézetet érlelte meg, hogy a Nagy Lajos korabeli szerkesztés Kézai bővítéséből származott.

De az a lehetőség, hogy a bővebb szöveg Kézaiból bővült volna, ki van zárva. Kizárják ezt már azon számos helyek, a

hol Kézai szövege nyilvánvalóan torzult az előtte fekvő szövegből, míg a bővebb szöveg helyes változatot tartott fen. Ezeknél azonban sokkal nyomósabb bizonyítékok azok a helyek, a hol mind Kézait, mind a bővebb szöveget eredeti forrásukkal hasonlíthatjuk össze. Akár Justinust (Scythia leírásánál), akár Reginot (a kalandozásoknál), akár az altaichi évkönyveket (Henrik háborúinál), vagy Szent Gellért legendáját vizsgáljuk is, mindig ugyanazon eredményre jutunk: t. i. hogy a bővebb szövegezés a forrás szövegét Kézainál bővebben és helyesebben őrizte meg. Kézai amazoknál mindig kevesebbet vesz át a forrásból s a forrás egyes helyeit gyakran félre is magyarázza.[1])

A mellett azonban, hogy a bővebb szöveg nem származhatott Kézai kibővítése útján, ép oly bizonyos az is, hogy Kézai nem származhatott közvetlenül a bővebb szöveg kivonatolása által. Bizonyságai ennek azok a helyek, a melyeken Kézai eredetibb változatot tartott fen a többi krónikánál, a mit különösen Viterboi Gottfried és Regino, mint használt források alapján lehet kimutatni. Kézai ugyanis fentartott egy-két apró vonást, mely a bővebb szövegben nem maradt meg, benne volt azonban a forrásban.

Igy tehát e két változatnak egy *közös ősforrás* alapján kellett keletkeznie. Ezt a közös ősforrást Kézai nagyon megrövidítette. A prologusnál, a genesisnél, sőt Scythia leírásánál is még szóról-szóra írja át, de már a hun históriánál látszik a tendentia, hogy rövidebb mondatszerkezettel fejezze ki azt, a mi a másik szövegben kissé bővebben van meg. A magyar históriánál azonban szalmalángja már egészen lelohadt, unottság vett rajta erőt s mind jobban és jobban megrövidítette alapszövegét.

Az ősforrásnak pedig, melyet mind Kézai, mind a Nagy Lajos korabeli krónika használt, *V. István idejében* kellett keletkeznie, mert Kézai már abban az alakban ismerte, mikor az a Szent István, Szent Imre és Szent Gellért legendáit használta. Hogy ennek az ősforrásnak kevéssel Kézai krónikájának iratása előtt kellett készülnie, azt bizonyítja, hogy az advenák nemzetségeinél a nemzetségeknek e korban szereplő tagjait említi, továbbá, hogy a Gellért-legendát, mely csak kevéssel előbb keletkezett, már kiaknázza.

De maga ez az V. István korabeli szerkesztés már *több*

---

[1]) Kézai Simon mester krónikáját már szintén feldolgoztam, de e dolgozatom megjelenéséig kérnem kell a szíves olvasót, elégedjék meg egyelőre az itt összegezett eredményekkel s a részleteket és a bizonyítást illetőleg addig is türelemmel viseltessék.

részből keletkezett. Az V. István korában keletkezett részeken kívül külön, önálló alkotásnak kell tekintenünk a *hun históriát*, mely ezekkel a részekkel egyszerre kerülhetett a régebben keletkezett részekhez. Ezen *régebbi krónika* koráról pedig Anonymus, Richardus és Albericus világosítanak fel bennünket, mert ezek már szintén használták annak adatait. Richardus ebből tudja, hogy a magyarokkal rokon népek merrefelé laknak s hogy a magyarok hogyan jöttek be mostani hazájokba. Már több pontban használja ezt a régi krónikát Anonymus is, különösen a rabló hadjáratoknál, de legbővebben Albericus írta ki adatait. Ennek a krónikának tehát már IV. Béla, illetőleg II. Endre korában meg kellett lenni.

A kérdés tehát az, hogy meddig terjedhetett ez a régi krónika? Utbaigazít erre vonatkozólag Anonymus, a ki hivatkozik I. Endre korára,[1]) és még pontosabban Albericus. Albericusnál a magyar krónikából vett adatok az 1095 évtől kezdve már nem fordúlnak elő, s ha vannak is magyar vonatkozásai, — mint pl. az 1111, 1126—28, 1135, 1146, 1151, 1167, 1171, 1194 éveknél, — ezeknek már semmi közük a magyar krónikához. Albericus tehát forrásában az 1095 évtől kezdve már nem találhatott adatokat az előtte fekvő forrásban. Sőt az átvett adatok soványsága miatt már itt is nehezen mutatható ki a krónika hatása, legfeljebb I. Bélánál a »pugil« jelző és I. Gézának »Magnus« neve sejteti e hatást. Minthogy e sejtésekkel szemben az 1047 évig, I. Endre trónrajutásáig, krónikáink hatása Albericusra szemmel látható, helyesebbnek tartom Albericusra gyakorolt hatásuk határát az 1047 évnél megvonni. Mert ha Albericus azután is talált módot magyar vonatkozású tudósítások megszerzésére, úgy a krónikáinkkal rokonságot sejtető(!) 1047—1095 közti két adatot is olymódon szerezhette, mint az 1095 utáni adatokat.

E szerint Endre uralkodásának elején szakadt volna meg e régibb rész, a mit Anonymus szavai is megerősítenek, mert Anonymus csak arról tud, hogy Endre félt III. Henrik bejövetelétől, de nem arról, hogy Henrik tényleg be is jött.[2])

És ugyanezt a határt kell felvenni krónikáinkban akkor is, ha nem a belőle merítő kútfőket vizsgáljuk, hanem krónikánknak forrásaihoz, különösen az altaichi évkönyvekhez való viszonyát. A magyar krónika csak Endre trónraléptéig hasz-

---

[1]) Anonymus c. 15.

[2]) Anonymus c. 15. Attamen rex Andreas... timebat adventum imperatoris theotonicorum, ut ne ulturus sanguinem Petri regis, Hungariam intraret, ut in sequentibus dicetur.

nálta az altaichi évkönyveket; III. Henriknek Endre uralkodása alatti hadjáratainál az altaichi évkönyvek és a magyar krónikák közt már semmi kapcsolat sincs. Mindez pedig nem magyarázható máskép, mint hogy krónikánk e legrégibb része még a XI-ik században keletkezett és I. Endre uralkodásának elején zárult.

Természetesen ebbe a krónikába csak *később*, valószínűleg az egyes részek összeszerkesztése idején került bele az advenák nemzetségeiről szóló, V. István korából származó rész, továbbá az Árpádfiak számkivetésének története, mely a Béla személyét előtérbe állító következő részszel van szerves összefüggésben. Ugyancsak ekkor kerülhetett bele a Vata fiáról Jánosról szóló pár sor is, valamint István és Imre mellett a *szent* jelző és a »Sanctissimus Rex Ladislaus« kitétel is, végre pedig mindazon helyek, melyeket krónikáink a Gellért-legendából vettek át. Viszont benne volt már e krónikában Scythia leírása, mely Anonymusnál és Richardusnál is fenmaradt.

A kérdés mármost az, hogy krónikáink I. Endrétől V. Istvánig terjedő szakasza *egy írótól* származott-e? Már külső tekintetre is látszólag ellentmond ennek az a körülmény, hogy a krónikák I. Endre, I. Béla, Salamon, I. Géza és Szent László történetét igen bőven tárgyalják és igen elevenen kiszínezik, míg Kálmántól kezdve igen soványak és színtelenek. Zavart okozott a kérdés megvitatásánál a Bécsi Képes Krónika, mely itt már önállóan interpolál. I. Endre, I. Béla, Salamon, I. Géza és Szent László történetére is iparkodtak egy régibb soványabb, és egy fiatalabb de elevenebb részt megkülönböztetni. Irányadóúl pedig épen a Bécsi Képes Krónika szövegét vették, úgy okoskodván, hogy a Budai Krónika szövege ebből rövidült. A Budai Krónikáról szóló forrástanulmányom második részét [1]) tisztán e kérdésnek szenteltem, és bebizonyítottam, hogy mind a Budai Krónika, mind a Bécsi Képes Krónika egy Nagy Lajos korabeli közös őstől keletkezett, a mely közös őst azonban a Budai Krónika családja őrizett meg hívebben, míg a Bécsi Képes Krónika ez elbeszélését interpolálta. Így tehát ez interpolatióktól el kell tekinteni s a Budai Krónika családjának codexeiben fenmaradt szöveget kell a további vizsgálódások alapjává tenni.

Nevezetes dolog, hogy Kézai ezt a részt is röviden hozza, a mi könnyen arra a következtetésre csábítja az embert, hogy ez a szakasz is csak később bővült. De krónikáink ezen része nem teszi egykorú mű benyomását a pontosabb vizsgálóra.

---

[1]) Olv. *Századok*, 1902. 729 és köv. ll.

Ertesülései ugyan elég jók, az eseményeket nagyjában úgy mondja el, hogy azok a külföldi forrásokkal, oklevelekkel és a Bécsi Képes Krónika interpolatióival egybehangzanak, de túlnyomó benne a mondai elem és sok az anachronismus is.

A XIII-ik század eleje előtt nem is keletkezhetett e rész, mert már használta Szent László legendáját, mely viszont az 1192 évnél korábbi nem lehet. Ha tehát ez a rész esetleg külön is keletkezett, legfeljebb 60—70 évvel öregebb az utána következőknél és az advenák nemzetségeiről szóló szakasznál. De ép oly lehetséges az is, hogy az egész, I. Endrétől V. Istvánig terjedő rész egyszerre íródott, s az I. Endrétől Szent Lászlóig terjedő korra az írónak más forrás is állt rendelkezésére, míg a Kálmán utáni korból csak nehány száraz adathoz jutott.

Az V. István korabeli krónikát folytató Nagy Lajos korabeli szerkezetet pedig két változat tartotta fen: a Budai Krónika és a Bécsi Képes Krónika családja.

A *Bécsi Képes Krónika* a régi bevezetést új, pathetikus előszóval helyettesítette, a régi genesist, mely a kámita eredetet vallotta, ez ellen polemizáló új, jáfetita eredetet valló, Hieronymusra és Josephusra támaszkodó genesissel helyettesítette. A magyarok bejövetelének idejét is másként írta, de itt már elkerülte figyelmét a forrásban lévő kámita eredetet hirdető leszármazási tábla, úgy hogy ez zavaró eleméül benne maradt a Bécsi Képes Krónika családjához tartozó összes codexekben, világos bizonyságot téve arról, hogy az eredeti szöveg a kámita eredetet vallotta. Ezen változtatásai után pedig legnevezetesebb eltérései a Bécsi Képes Krónika családjának azon interpolatiók, melyek I. Endrétől Szent Lászlóig szórványosan fordulnak csak elő, onnan azonban II. Gézáig annyira túlnyomóak, hogy a régi szöveget alig lehet kiválasztani belőlük.

Az eredetibb szöveget fentartó *Budai Krónika* családjának tagjai közül a Nagy Lajos korabeli ősforráshoz legközelebb a Sambucus- és Acephalus-codexek állanak, bár ez utóbbi már több önálló bővítést tartalmaz. Ezek még több hasonlóságot tűntetnek fel a Bécsi Képes Krónikával, mint a Budai Krónika, melynek írója több nagyobb változtatás mellett a mondatszerkezeten és szórenden is sokat változtatott. A Budai Krónika családjához tartozik azonkívül az ezt közvetlenül másoló Dubniczi Krónika és a német Mügeln krónikája, s végre idetartozónak mondottam már eddig is a *Pozsonyi Krónikát.*

II.

A Pozsonyi Krónika *codexét* a pozsonyi káptalani könyvtár őrzi 84. sz. alatt. A codex kései kötésű, és sok, csak utólagosan egybekerült kéziratot tartalmaz, mit mind a papir és tinta különbsége, mind a különböző írás is elárúl. A codex tartalma ennek következtében igen tarka s több vallásos egyházi iraton kívül sok XV-ik századi oklevél másolatát is tartalmazza, ezek közt Mátyás király több oklevelét.[1])

Az oklevelek dátumán kívül a 87*a*—95*b*. lapokon levő »*Peregrinationes Jerusalem et totius sanctae terrae*« rész iratása idejét jelző »*secunda die post Vdalrici episcopi sub anno Domini M-o quadringentesimo quadragesimo tertio*« végszavak is fényt vetnek a codex korára, de azért veszedelmes volna ebből a többi egyes részek iratása idejére is következtetést vonni. Veszedelmes volna az egyes részek össze nem tartozása miatt; de még az esetleges másolásnál sem szabad feltennünk, hogy a másoló a keletkezési időrendet szigorúan megtartotta. Hiszen az 1443-ban befejezett *Peregrinatio*-t 1460, 1462 és 1467-ből való oklevelek előzik meg.

Igy a Pozsonyi Krónika kéziratának *keletkezési idejére* sem lehet következtetni. A Pozsonyi Krónikával közös eredetűek azonban még a codex következő részei:

145*a*—171*b*. *Verba ecclesiastes* (glossákkal a sorok közt és a lap szélén);

172*a*—176*a*. *Historia Marcolphi;*

176*b*—201*b*. *De vita et morte Alexandri;*

202*a*—206*a*. *De Johanne presbytero;*

206*b*—207*b*. üres;

208*a*—221*a*. *Cronica Regni Hungariae;*

221*b*. két apróbb jegyzet;

222*a*—243*b*. a *Gesta Romanorum* egy fragmentuma.[2])

E kéziraton egy idegen kéz correctiókat végzett, azonban a különböző ductus és a tinta más színe elárulja ezek későbbi származását. Különösen az *i* betükre rakott bámulatos következetességgel ékezeteket ez az idegen kéz.[3])

Maga a *Cronica Regni Hungariae* 13 $^1/_2$ levélre, vagyis

---

[1]) *Knauz* (A pozsonyi káptalannak kéziratai, 156—170. ll.) részletesen és elég pontosan sorolja fel egyes részeit.

[2]) V. ö. *Katona Lajos:* Ad Gesta Romanorum. *Egyet. Philologiai Közlöny*, XXVIII. 1904.

[3]) Igy tehát Toldynak Pray nyomán közölt azon megjegyzése, hogy: »litterae *i* non puncta sed caudae acutae in hunc modum *í* adduntur in chronico« (ed. Chron. Pos.) későbbi kéz művére vonatkozik.

27 lapra terjed. Kiállítása igen egyszerű. Már az, hogy papirosra írták, kizárja, hogy iratásánál a gyakorlati használaton kívül más szempontot is vettek volna figyelembe. A czím vörös tintával van a lap felső szélére írva s az első lap két kikezdését nagy vörös, de durva initialékkal (M és P) díszítették. Ezenkívül azonban csak a második rész elején van még egy ily vörös initiale (P) [1]) és a végén írta még egyszer oda a scriptor a »Cronica Regni Hungariae«-t. A három initiale szerint a krónika is három bekezdésre oszlik, melyek keretén belűl formai megszakítás nélkül folyik a szöveg.[2]) A kézirat ezen részének előbbi darabjaiban ezek a durva initialék még meglehetős gyakran fordulnak elő, míg a krónika után következő Gesta Romanorum fragmentumban helyeik már üresen maradtak, a mi a kézirat befejezetlenségét bizonyítja.

A krónikát a Nagy Lajos korabeli szerkesztésekhez kell számítanunk. Ugyanis ez a krónika is, mint a Bécsi Képes Krónika és az ennek családjához tartozó codexek (a Kaprinai-codex kivételével), a Bazarád elleni hadjárattal végződik. Közelebbi támasztópontot nyernénk, hogy a krónikát hova számítsuk, az által, ha közvetlen ősének *végéről* pontosabb tudomásunk volna, de a Pozsonyi Krónika itt már annyira kivonatol, hogy a Bazarád elleni hadjáratról szóló fejezetet e nehány szóban foglalja össze: »*Anno Domini MCCCXXX feria sexta ante festum beati Martini terra Wazarad et Karolus rex fraudolenter est devictus, et multi Hungarorum barones et nobiles, inter quos Andreas prepositus Albensis, miserabiliter sunt interempti.*« Ez az összevonás oly rövid, hogy veszedelmes volna következtetést vonni, vajjon a scriptor a *quatenus* szóval végződő Bécsi Képes Krónika-féle szöveget másolta-e, vagy csonkítatlanúl feküdt-e előtte e fejezet; sőt veszedelmes volna még arra is következtetni, vajjon közvetlen őse említette-e Nagy Lajos trónraléptét vagy sem?

Különben is a Pozsonyi Krónika szövege nem is a Bazarád elleni hadjárattal végződik, hanem még hozzáfűzi e fejezethez a többi krónikáinkban is (a hét vezér jellemzése után) meglevő azon okoskodást, hogy a *hét magyar* kifejezés nem a honfoglalókra, hanem az augsburgi csatából megcsonkítottan visszatértekre vonatkozik, a kiket egyedűl ez a krónika nevez a szent Lázár szegényeinek. Erre a részre azonban másutt fogok visszatérni s itt csak azért említettem meg, hogy a krónikánk

[1]) Másolata a budapesti egyetemi könyvtárban a Pray-féle kéziratgyüjtemény XXIX. kötetében.

[2]) Nem az *Incipit prologus*-nál, a mi még az előbbi részhez van hozzáfüggesztve, hanem a *Porro Eleud*... passusnál.

végét illető elhamarkodott következtetések veszélyességére ezzel is rámutassak.

A mi a Nagy Lajos korabeli szerkesztés végét illeti, bizonyítékaink vannak arra, hogy kellett lenni egy Nagy Lajos koronázásáig terjedő krónikának, vagyis egy olyan szerkezetnek, mely nem a Bazarád elleni hadjárattal végződött. A Sambucus- és Acephalus-codex ugyanis e hadjárat után hozza még István herczeg születését (1332) és Róbert Károly 1333-iki nápolyi útját, végűl pedig említi Róbert Károly halálát és Nagy Lajos megkoronáztatását. S ezek a részek megvannak a Budai Krónikában [1]) és a Bécsi Képes Krónika családjához tartozó Kaprinai-codexben is. Az igaz, hogy e végfejezeteknél lényegesebb eltérések is vannak közöttük. A Sambucus-codex rövidebben tárgyalja Károly király kimultát és fia trónraléptét, mint az Acephalus-codex; a Budai Krónika a nápolyi út után még a visegrádi conferentiát és Kázmér látogatását is tárgyalja, Róbert Károly halálát qedig más, bő elbeszélésben adja; végűl a Kaprinai-codex az István herczeg születésére vonatkozó adat említése után kihagyja a nápolyi utat, Károly halálát és Lajos megkoronáztatását pedig az Acephalus-codexnél is bővebben tárgyalja.

De a mi a Budai Krónikában a nápolyi út után következik, az valószínűleg Hess András betoldása, a mint ő Küküllei művét, majd azután egy Mátyásig terjedő rövid részt is függesztett munkájához. Ép ez a körülmény tehát arra enged következtetni, hogy a nápolyi úttal a szoros összefüggés a Budai Krónika és a codexek közt megszünt. Ennek azonban ellentmond egy más körülmény. A Budai Krónika Küküllei-átírásának első fejezete a Thuróczi-féle Küküllei vel szemben bővebb, a bővítések pedig a Kaprinai-codex végfejezetéből valók, a mi világosan bizonyítja, hogy a Budai Krónika kompilátora, Hess András előtt szintén olyan variáns feküdt, melyben a Károly halálát és Lajos trónraléptét tárgyaló legbővebb fejezet volt meg. Minthogy pedig e variánsban a nápolyi útleírás is benne volt, fel kell tennünk, hogy ez valamely véletlen körülmény folytán maradt csak ki a Kaprinai-codexből. Meg kell itt azonban jegyeznem, hogy ez elbeszélés csupán szórendi változtatásokkal becsúszott Dlugoss művébe is, még pedig közvetlen az oláh hadjárat után, tehát olyan kapcsolatban, mint a Kaprinai-codexben, csakhogy Dlugoss kihagyta az István herczeg születésére vonatkozó sorokat.

Igy tehát el kell ismernünk, hogy a Nagy Lajos korabeli szerkesztésnek része volt az István herczeg születésére vonat-

---

[1]) A róla másolt Dubniczi Krónikában is.

kozó adat, az olaszországi útleírás és Nagy Lajos megkoronázása is. De már korán, a Nagy Lajos korabeli szerkesztés megalakulását közvetlenül követő időkben, a végfejezetekre vonatkozólag a különböző leírások eltértek egymástól. Az irodalom Nagy Lajos korában fellendült s a scribák különös kedvvel vethették magukat a *Gesta Hungarorum*-ra. Ily körülmények közt a végfejezetek ezen eltérése is könnyen elképzelhető. Hiszen ebben az időben vált el egymástól a Budai Krónika és a Bécsi Képes Krónika családja is. A Bécsi Képes Krónika szerkezetéből ekkor kellett kimaradnia a nápolyi útleírásnak, mert hogy e fejezet e szerkezetben már nem volt meg, nem csak az bizonyítja, hogy a Kaprinai-codexben nem maradt fen, hanem az is, hogy Dlugossnál sincs nyoma, a ki pedig kölcsönzéseit ebből a szerkezetből vette.

Az Acephalus-codex azután a végfejezetet annyiban rövidítette, hogy feleslegesnek tartotta Csanád esztergomi érsek mellett, ki a királyt tulajdonképen koronázta *(coronarunt)*, a többi jelenvolt főpapot is, és a koronázás tényének említése után annak szertartását is részletesen felsorolni. Egy ilyen rövidítésből rövidült azután a Sambucus-codex végfejezete, valamivel kurtábban foglalva össze azt, a mi még a másik változatban megmaradt.

Egyedül az a körülmény, hogy Mügeln szintén említi István születését és a nápolyi utat, de tovább nem folytatja krónikáját, támaszthat kételyt az itt vázolt szétválás ellen. De Mügeln krónikája szintén a Budai Krónika családjához tartozik, ugyanazon csoporthoz, melyhez a Sambucus- és Acephalus-codexek is tartoznak. Minthogy pedig oly élesen különböző szerkesztésekben kimutatható a végfejezet közössége, az egy Mügeln krónikája komolyabb aggályokat a családjához tartozó többi krónikával szemben nem kelthet.

A Bécsi Képes Krónikának és a családjához tartozó codexeknek szövege azonban (a Kaprinai-codex kivételével) az oláh hadjárat vége előtt a *quatenus* szónál megcsonkult; minthogy pedig magában a Bécsi Képes Krónikában a szöveg e szónál a sor közepén szakad meg, fel kell tennünk, hogy közvetlen őse már szintén csonka volt.

De itt a havasalföldi hadjáratnál végződik a Pozsonyi Krónika is. Minthogy szövege nagyon szűkszavú kivonat, teljes joggal nem következtethetünk arra, hogy közvetlen őse szintén a *quatenus* szónál csonkult-e, sőt arra sem, hogy egyáltalában az oláh hadjáratnál szakadt-e meg? De ez állításunkat még a következők is támogatni fogják.

A Pozsonyi Krónika szövege különben szorosan a *Budai Krónika* szövegéhez csatlakozik. Ha sorra veszszük azokat a

lényeges eltéréseket, melyek a Budai Krónika és Bécsi Képes Krónika családjait elválasztják, úgy kitűnik, hogy a Pozsonyi Krónikának ez utóbbival semminemű egyezése nincs.

E *lényeges eltérések* a következők: A Bécsi Képes Krónika az eredeti prologust új, hosszu, költői hangú prologussal helyettesítette, de a Pozsonyi Krónikában az eredeti alakjában maradt fen, sőt mint később ki fogom emelni, eredetibb alakban, mint akár a Budai Krónikában, akár Kézainál. Az eredeti rövid genesissel szemben a Bécsi Képes Krónikában hosszu nemzedékrend van, de a Pozsonyi Krónika itt is az eredetivel egyezik; hibás számaránya, hogy a Sem, Kám és Jáfet fiaitól 77 nemzetet származtat — s nem hetvenkettőt, mint az összegezésnél helyesen írja, — csak ezen változatból magyarázható.[1]) A magyar história elején, ellentétben a Bécsi Képes Krónika családjával, a Budai Krónika családjában, Kézainál és Mügelnnél is meglevő időmeghatározást hozza.[2]) Végűl pedig nincs a Pozsonyi Krónikában semmi nyoma a Bécsi Képes Krónika egykorú és közel egykorú interpolatióinak, melyek már a jövevény nemzetségek tárgyalásánál kezdődnek, majd sűrűbben Endre és Béla küzdelmétől, helyesebben Salamontól kezdve fordulnak elő, míg Szent Lászlónak Kopulcs kun vezérrel vívott csatájától III. Istvánig, alig lehet köztük felismerni a régi szöveg maradványait.[3])

Minthogy tehát a Bécsi Képes Krónika családját jellemző, azt a Budai Krónika családjától élesen elkülönítő lényeges ismertető jelek közűl a Pozsonyi Krónikában egyetlenegy sincs meg, sőt egyetlenegynek elmosódott nyomára sem akadunk, ki van zárva annak a lehetősége, hogy ez a krónika a Bécsi Képes Krónika családjával szorosabb rokonságban volna.

Minthogy ennek következtében a Pozsonyi Krónika csak a Budai Krónika családjában fenmaradt eredetibb, rövidebb (nem interpolált) szövegből keletkezhetett, vizsgálnunk kell az ezen családhoz tartozó szövegekhez való viszonyát.

Már a Budai Krónikáról szóló forrástanulmányomban bőven kifejtettem, hogy maga a Budai Krónika, családjának legszélsőbb tagja, mely az Acephalus- és Sambucus-codexekben fenmaradt szöveget, bár nem lényegesen, de mégis sokszor megváltoztatta.[4]) A Pozsonyi Krónika a Budai Krónika ezen vál-

---

[1]) A hiba onnan ered, hogy Jáfetnél a Semhez tartozó számot ismételte meg. A Budai Krónika számarányai: Sem 22, Kám 33, Jáfet 17; a Bécsi Képes Krónikáé: Sem 27, Kám 30, Jáfet 15.

[2]) V. ö. A Budai Krónika. *Századok*, 1902. 735—741. ll.

[3]) V. ö. A Budai Krónika. *Századok*, 1902. 741—752. és 810—831. ll.

[4]) V. ö. A Budai Krónika. *Századok*, 1902. 615—630. ll.

toztatásaival szemben többnyire a többi codexekkel egyezik. Igy Attila czímét illetőleg — hogy csak a legfontosabb eltéréseket említsem, — a Sambucus-codex variánsával egyezik;[1]) Kálmán uralkodásánál ugyanezzel és rokonaival egybehangzóan megvan az »*in cuius temporibus multa mala sunt perpetrata*« szavak betoldása; nem hozza továbbá a codexekkel egyezően Imre uralkodásánál e szavakat sem: »*et genuit filium nomine Ladislaum.*« A codexekkel egyezik a Pozsonyi Krónika II. Endre temetkezése helyének megjelölésénél is. A Budai Krónika ugyanis Váradot nevezi meg a király temetkező helye gyanánt, míg a codexek szerint Egresen temették el, a Pozsonyi Krónika pedig az »*in monasterio de Egrus*« szavakat »*in monasterio abbatum de Egres juxta fluvium Morus*«-ra bővíti. És egyezik a Pozsonyi Krónika a codexekkel abban is, hogy említi Csák Máté halálát. A kisebb eltéréseket természetesen itt már csak azért sem tehetjük vizsgálódásaink tárgyává, mert a Pozsonyi Krónika szövege igen rövid kivonat, és nem következtethetünk itt a fejezetczímekből sem, mert a Pozsonyi Krónika, mint szűkszavú kivonat, a fejezetczímeket teljesen mellőzte. Az itt felsorolt fontosabb esetek azonban eléggé bizonyítják azt, hogy a tulajdonképeni Budai Krónika, mint családjának legszélső tagja, szintén nem lehet a Pozsonyi Krónika őse.

De nem lehet a Pozsonyi Krónikának őse az eredeti Nagy Lajos korabeli szerkesztésnek másik két variánsa: a Sambucus- és Acephalus-codex sem, mert ezekkel szemben a Pozsonyi Krónikának viszont a Budai Krónikával vannak feltűnő egyezései.[2])

Igy például a Budai Krónikával egyezően hiányzanak a Pozsonyi Krónikából egyes helyek, melyek a Sambucus-codexen kívül[3]) a Bécsi Képes Krónika családjában és rövidebb alakban a Kézai-kéziratokban is megvannak:

alio nomine vocauerunt, Isti enim[4]) BK. P.	alio nomine vocauerunt; *in vita quidem atylle infesti fuerant ipsi huni occidentali nationi;* isti enim S.

[1]) Sőt a Pozsonyi Krónika itt a Sambucus-codexnél is bővebb, mert az *Engadi* szó után betoldja: *que est melior terra in mundo.* Ez azonban saját toldása, mert az *Engadi* után következő *Rex* szót már leírta; midőn e toldás eszébe jutott, kihúzta azt, leírta megjegyzését s újra a *Rex* szónál folytatta a leírást.

[2]) Az összehasonlításoknál a következő jelzéseket használom: BKK.= Bécsi Képes Krónika, BK.= Budai Krónika, P.= Pozsonyi Krónika, A.= Acephalus-codex, S.= Sambucus-codex, K. = Kézai.

[3]) Az Acephalus-codex itt még csonka.

[4]) etiam BK.

in campo prephato commorantes. Isti [1]) namque Siculi BK. P.	pannonie regionem. *Quaquidem conquestrata, in eadem forte remanserunt ut tamen hungari uoluerunt.* Isti namque Zaculi S.
inceperunt dominari. Regnavit autem [2]) Athila BK. P.	inceperunt dominari; *hunni autem aplicuerunt fluvio tiscis et de tiscia egressi quinto anno a proelio zecezunmaor usque regnum atylle efluxit unus.* Regnauit autem atylla S.

És ezt a viszonyt tünteti fel Aquileja ostrománál is egy passus, mely a Sambucus-codexből hiányzik ugyan, de a Budai Krónikán kívül a Bécsi Képes Krónika családjában és Kézainál is megvan:

Veneti quidem sunt Trojani, ut cronica canit veterum; post excidium enim *Troie Aquilegie permanserunt, quam fundasse perhibentur.* BK.	veneti quidem sunt tirani terre, aquilegie permanserunt, quam fundasse perhibentur. P.

Ugyanezt a viszonyt bizonyítja továbbá az is, hogy IV. László megöletésénél oly helyek nyomai láthatók a Pozsonyi Krónikában, melyek a Budai Krónikát kivéve sehol másutt elő nem fordulnak:

et specialiter ab Arbuz, Turtule et Kemenche ac eorum cognatis et complicibus, quibus communitas cumanorum, habitis plurimis tractatibus et consiliis commiserat, in suo tentorio medio silentio noctis, oportunitate capta diris vulneribus sauciatus... BK.	videlicet arbuz, Turtel ac aliis P.
In quo rege quia sine herede decessit, defecit semen masculinum sanctorum regum. Pro cuius nece Myze palatinus olim sarracenus, tunc tamen graciam baptismatis consecutus, audita morte domini sui predicti regis Ladizlai, ad vindictam tanti sceleris se	

[1]) loco »in — isti« BK. habet »pannonie regionem ubi tandem in eadem sorte permanserunt. Iidem« ...

[2]) autem om. BK.

viriliter ponens, elapsis aliquibus diebus post mortem ipsius regis, una cum Lyze fratre suo et Nicolao fratre uterino iamdicte Edue concubine, una dierum ad descensum predicti Arbuz veniendo, quasi in aurora, predictos Arbuz et Turtule cepit, et ipsum Arbuz dividi fecit in duas partes, Turtule vero dimembrari, alios autem cumanos de genere eorundem ac omnes ad eos pertinentes, et quod plus est, etiam infantes in cunis seu cunabulis iacentes, quos apprehendere potuit, iussit decollari. BK.	Nicolaum fratrem Aydua dictum letabiliter wlneraverunt. P.
Idemque Rex Ladizlaus sepultus esse dicitur chanadini. BK.	Corpus autem Regis Ladizlai tumulatur Chanadini *in ecclesia Cathedrali P.*

Ez utóbbi adatokból azonban továbbmenő következtetéseket is vonhatunk le. Az előzőkben, a hol a Budai és Pozsonyi Krónikával a Bécsi Képes Krónika családja és esetleg Kézai is megegyezett, a tanulság csak az lehetett, hogy a Sambucus- és Acephalus-codex leírásánál már történtek egyes — valószínűleg csak véletlen — rövidülések, a mit különben a Budai Krónikáról szóló tanulmányomban már be is bizonyítottam. De már ez esetekben is fel kellett merülnie annak a kérdésnek, vajjon a Sambucus- és Acephalus-codexekkel szemben a Budai és Pozsonyi Krónika nem *közös eredetre* vezethetők-e vissza? Erre a kérdésre pedig a IV. László halálánál levő egyezés után, a hol a két krónika oly helyre vonatkozólag egyezik, mely semmi más krónikában nem maradt fen, határozott igennel kell felelnünk.

A Pozsonyi Krónika a Nagy Lajos korabeli szerkezetnek egy oly codexe alapján készült, melyben még benne voltak a Sambucus- és Acephalus-codexből s a Bécsi Képes Krónika családjából kimaradt helyek. De hasonlóképen a Budai Krónika sem a Sambucus- vagy Acephalus-codex nyomán keletkezett, hanem még az eredetibb alak nyomán, azonban már sokat elmellőzve — s ez az oka, hogy vele szemben a Pozsonyi Krónika sok helyt viszont a codexekkel egyezik — és sokat önkényesen meg is változtatva.

Ha pedig a Budai és Pozsonyi Krónika közös eredetre

vezethető vissza, úgy a Nagy Lajos korabeli eredetibb, rövidebb (interpolatió nélküli) szerkesztésnek *két ágát* kell megkülönböztetnünk. A kettő közül az eredetit jobban megközelíti az a szöveg, mely az Acephalus- és Sambucus-codexekben maradt fen, de néhol ebbe is tévedések csúsztak, egyes helyek kimaradtak; míg a másik már inkább változott, azonban az előbbinek hibás helyeinél a helyes alakot tartotta meg, azt az alakot, mely az ekkor keletkezett bővebb szövegben s a korábban készült Kézaiban is ránk maradt.

Meg kell azonban jegyeznem, hogy a Pozsonyi és Budai Krónika is már *kihagytak;* hogy az eredeti Nagy Lajos korabeli szerkezetnek is kellett tartalmazni olyat, a mi ezekben nincs meg s talán már ősükben sem volt meg. Ezek azok a helyek, hol a Bécsi Képes Krónika a Budai Krónika családjával ellentétben Kézaival egyezik s a melyeket a Budai Krónikáról szóló forrástanulmányomban szintén összeállítottam.[1]) S ezekhez még egy helyet fűzhetek hozzá: azt, mikor a Pozsonyi és Budai Krónika szövegével szemben Kézai a hun história végén a Bécsi Képes Krónikával egyezően megmagyarázza, miért mondják sokan, hogy a honfoglalók Marótot, nem Szvatoplukot győzték le.

Hogy azonban a Pozsonyi Krónika keletkezésére tiszta fényt vessünk, hátra van még, hogy krónikánkat az egyetlen Nagy Lajos kora előtt készült szerkezettel, *Kézai* művével is összevessük, annál inkább, mivel mindkettő már kivonatos mű.

Már a prologus oly adatokat szolgáltat, melyek kétségtelenül bizonyítják, hogy a Pozsonyi Krónika a Kézai-féle szöveggel semmi szorosabb kapcsolatban nincs. Egyezései a Budai Krónika családjával, Kézaival szemben már itt feltünőek.[2]) Kézai ugyanis Josephus, Isidorus és Orosius mellett Gottfriedust is említi, mint a régi történetek íróját, a Pozsonyi Krónika azonban a Budai Krónika családját követve — s ebben a Bécsi Képes Krónika családja is egyezik vele — Gottfriedust nem említi. Ennél még fontosabb, hogy a prologus végén a Pozsonyi Krónika a Sambucus-codex-szel — vagyis a Budai Krónika családjával — egybehangzóan hozza a Kézainál hiányzó »*ego autem in illo tempore illius mundi illud opus inchoaui, quando caritas refriguerat, iniquitas habundaverat*[3]) *et omnis caro ad malum quam ad bonum prompcior*[4]) *erat*« szavakat.

A genesisnél a számarányok a két krónika szorosabb rokonságát szintén kizárják. A Pozsonyi Krónika szerint

[1]) V. ö. A Budai Krónika. *Századok*, 1902. 812—814. ll.
[2]) A BKK. az eredeti prologust újjal cserélte föl.
[3]) abundauerat S.
[4]) pronior S.

Semtől származott 22 nemzetség, Kámtól 33, Jáfettől 22. Kézai számaránya: Sem 25, Kám 37, Jáfet 17. A Pozsonyi Krónika e helyen csak Jáfetnél tér el a Budai Krónika családjától s ez eltérésében megegyezik vele a német Mügeln is.

És itt Kézai szövegében már oly rongálás is van, melylyel szemben a Pozsonyi Krónikában az eredeti helyes szöveg olvasható:

sublevata arctabatur, ut preeminens pondus posset levius sustentare grossitudo fundamenti BK. S. P.	sublevata arctabatur, quod grossities inferior pondus prominens sustineret. K.

Ugyancsak bővebb a Pozsonyi Krónika Kézaival szemben a nőrablásnál is, és nem hagyja el a »*cum festum tube colerent et choreas ducerent ad sonitum simphonie casu reperierunt*« meg a »*hec fuit prima preda*« passusokat sem.

Elromlott Kézainál krónikáinknak scythiai leírása is, melyet (Regino révén) Justinustól kölcsönöztek, de a Pozsonyi Krónika itt is megegyezik a többi krónikával. És ugyanez a viszony köztük ott is, a hol az író elmondja, hogy Scythia soha idegen uralom alatt nem állott. Ezek a helyek különösen tanulságosak, mert ismervén a forrást, minden kétséget kizáróan állíthatjuk, hogy a Pozsonyi Krónika szövege jobb és eredetibb. Kézai e fejezetnél általában zavaros, többször és lényegesen tér el a krónikáktól, míg a Pozsonyi Krónika híven másolta mintáját. Igy krónikánkban nincs meg Kézainak az a nemzeti büszkeséggel hirdetett tétele sem, hogy igaz gyökeres magyar nemzetség csak 108 van.

A hunok bejövetelének idejét, a hét vezér nevét és Attila címét is többi krónikáinkkal egyezően írja a Pozsonyi Krónika, míg Kézai mind a három helyen különbözik tőlük. Attila leírásánál Kézai egy oly vonást említ: *statura brevis*, mely a többi krónikákban szintén nincs meg. S ha e két szó eredetileg benne is lehetett a magyar krónikában, mert benne van forrásában, Gottfriedusban, mégis a Nagy Lajos korabeli szerkezetből már ki kellett maradnia, mert a Pozsonyi Krónika sem említi. Kézai szól Attila fényűzéséről is, de a Pozsonyi Krónikában, valamint többi krónikáinkban is e helyet hiába keresnők.

Krónikáinkkal egyezően elromlott hely a Pozsonyi Krónikában a következő is:

deinde Constantie *regnum* pertransivit. S. P. BK. BKK.	deinde *Renum* Constantie pertransivit. K.

míg Kézainál még az eredeti helyes variáns van meg.

Attila olaszországi hadjáratánál krónikánk tárgyalási sorrendje Kézaival szemben a többi krónikával egyezik, s megvan benne az *Alexandria* szó is, mely pedig Kézainál szintén hiányzik.

Kézai romlott szövegével szemben a többi krónikával egyezik a Pozsonyi Krónika Aquileja ostrománál is:

Quam quidam Rex Gottorum nomine Archellaus[1]) primo volens capere, diu obsessam [2]) non potuit deuinci,[3]) metus orbis expugnavit, cujus nempe incula [4]) per hunos expulsi nunc habitant Papie in italia Juxta fluvium Tytan [5]) P. S. BK. BKK.

Quam quidem Archelaus rex primitus deuastauit sed postea per Hunos de Pannonia expelluntur nuncque littora fluuii Tycini habitare dinoscuntur, qui et dicuntur Papienses. K.

Megromlott Kézai szövege Attila fiainak harczánál is, s ennek következtében a sorrend is teljesen felfordult, a Pozsonyi Krónikában azonban a régi, helyes változat van meg. A többi krónikával egyezik a Pozsonyi Krónika akkor is, midőn Csaba házasságát kétszer mondja el s az első helyen elmondja a házasság okát is: »*de consilio Bendekuz avi sui*«, és hogy Bendekuzt »*sanum sed nimis decrepitum dicitur invenisse*«, a mi a házasság első említésével együtt Kézainál hiányzik. Viszont Kézai a hun história utolsó pontjában a Bécsi Képes Krónikával egybehangzóan magyarázza, miért mondják némelyek, hogy a magyarok Marótot és nem Szvatoplukot győzték le, a mi a Pozsonyi Krónikában a Budai Krónika családjával egyezően teljességgel hiányzik.

Ilyen a viszony a Pozsonyi Krónika és Kézai közt a hun históriánál. Ennél a résznél különben még mindkét szöveg ragaszkodik a bővebb krónikák szövegéhez. Kézai ugyan sok stiláris és néha nagyobb változtatást tesz, de lényegileg mégsem ad sokkal kevesebbet; a Pozsonyi Krónika azonban nemcsak hogy a Kézainál elmaradt részeket is hozza, hanem a nagyobb különbségeknél a bő krónika-szöveggel egyezik. A legnevezetesebb pedig, hogy a hol Kézainál maradt fen bővebb, sőt tán eredetibb szöveg is (Attila leírása), ott a Pozsonyi Krónika szintén a bővebb szövegnek itt rövidebb változatával egyezik.

---

[1]) Arcellanus BKK.
[2]) obscissam S.
[3]) demum S. BK. BKK.
[4]) incole S. BK. BKK.
[5]) Ticini S. BK. BKK.

Mindez már minden kétségen felűl bizonyítja, hogy a két krónikának egymásból való származási kapcsolata lehetetlen.

Legérdekesebb azonban a két szövegnek összehasonlítása a magyar históriánál. Kézai itt már ráunt a másolásra, és gyorsan, röviden, kivonatolva siklik el különösen a bővebben elbeszélt események felett. De a Pozsonyi Krónika írója is megelégelte már a scriptori dicsőséget, s ha Kézai kivonata rövid, az övé szűkszavű.

A Pozsonyi Krónika a Budai Krónika családjával egyezően Árpád genealogiájával kezdi a magyarok történetét s az útirányban is megegyezik ezzel, a mennyiben Erdélyen át hozza be őket, míg Kézainál Ungvárnak jönnek be. Kézainak szobi átkeléséről semmit sem tud.

A hét vezér és a kalandozások tárgyalásánál a Pozsonyi Krónika szintén a bővebb szövegeket követi, ezekkel sorolja fel a hét vezér nemzetségén kívül a Kézainál meg nem levő Ákos, Bor és Aba nemzetségeket, sőt ezekhez hozzáteszi még a *Kaak* nemzetséget. Sőt erre a kérdésre a Bazarád elleni hadjárat után még egyszer rátér, kiírván ott krónikáinknak az augsburgi ütközetre vonatkozó nehány sorát és azután bizonyítva azt, hogy *hét magyar*-nak az augsburgi megcsonkított hét magyart nevezték, a kiket szent Lázár szegényeinek is híttak.

A hét vezérrel különben a Pozsonyi Krónika hamar végez. Gyulát ugyan még bővebben tárgyalja, mint Kézai:

Tercius uero capitaneus Gula, eratque iste gula dux magnus et potens, qui ciuitatem albam In Erdeuel in venatione sua invenerat, que Jam pridem a Romanis constructa erat, habebatque filiam pulcherrimam nomine Soroth, quam propter pulchritudinem suam Geycha dux consilio et auxilio welud duxit in uxorem legitimam. P.	Tercii quidem exercitus Jula fuit Capitaneus, hic licet cum aliis Pannoniam introisset, in partibus Erdeleu tandem habitauit. K.

De Lélnél viszont sokkal rövidebb mint Kézai:

Quintus leel est nominatus, ex isto Zward generatio oritur. P.	Lel ergo exercitus sexti ductor fuerat, iste circa Golgotha primitus habitans, exinde Messianis, item Boemis extirpatis[1] . . . Ex isto Zuard oritur tribus et cognatio. K.

[1]) Az itt közbeszúrt »tandem in partibus Nytrie sepius fertur habitasse« szavak: Kézai toldása.

Míg az advenák nemzetségeinek Kézai külön függeléket szentelt, melyet önmaga kibővített, addig a Pozsonyi Krónika írója valósággal csak átsurrant ezen a tárgyon, mely őt — úgy látszik — semmikép sem érdekelte. Deodatus, Wenczellin, Hunt és Páznán, Becse és Gergely, Renold, Gut és Keled, Ratold, Hermann és Buzád az általa röviden említett advenák.

A jövevények után pár sorban leszármaztatja Taksonytól Szent Istvánt és áttér ennek uralkodására. Az augsburgi csatáról, mint már említettem, csak a könyv végén emlékezik meg. Ily körülmények közt természetesen nem is szólhat a Kézainál említett bosszuálló csatáról, sem Schwarzenburgi Hertnidről.

Már Szent István uralkodását nagyon röviden beszéli el, de innen valósággal röpül. Abáról pl. csak ennyit mond: »cumque alium non invenissent, de se ipsis Abam sororium sancti Stephani super se regem elegerant, qui post hoc inter hungaros crudeliter agebat, pro quo suo facto beatus Gerhardus episcopus Canadiensis canonica severitate corripuit, et sibi periculum imminere predixit. Ad ultimum circa Tysiam ab hungaris, quibus nocuerat, crudeliter iugulabatur, et sepultus est in suo proprio monasterio in Sarus.«

Salamonnál megint valamivel bővebb, de összehasonlítva szövegét az itt igen bő Budai Krónikával, az arány talán még rosszabb. Kálmánnál csak a *könyves* melléknevet és Béla megvakítását említi. Azután II. Endréig csak a királyok uralkodása idejét és esetleg temetkezésök helyét jegyzi fel, megemlítve II. Bélánál az aradi gyűlést, Imrénél pedig, hogy neje Konstantia az aragon király leánya volt. Tehát még itt is Kézainál rövidebben kivonatol. II. Istvánt, kit Kézai kihagyott, említi ugyan, de III. Istvánról, II. László és IV. István ellenkirályokról viszont a Pozsonyi Krónika hallgat. Kézaival egyezően elhallgatja III. Lászlót is.

II. Endre, IV. Béla és V. István uralkodását körülbelül egyforma terjedelemben, de teljesen elütően tárgyalja a két író; a IV. László uralkodásánál tapasztalható különbségeket pedig nem szükséges kiemelnem.

Azt a következtetést tehát, melyet a hun históriánál — hol még mind a két krónika meglehetősen egyezik — levontunk, a magyar históriánál is fentarthatjuk. A Pozsonyi Krónika *nem készülhetett* semmikép sem Kézai nyomán. IV. László után is, bár itt is igen futólagosan kivonatol, a Nagy Lajos korában keletkezett bővebb szerkesztéssel egyezik, még pedig annak eredetibb, rövidebb alakjával, melyet a Budai Krónika családja tartott fen.

És mégis ki kell emelnem egynehány helyet, a hol

krónikánk mind a Budai Krónikával, mind a Bécsi Képes Krónikával ellentétben *Kézaival egyezik*, vagy legalább is ily egyezés elmosódott nyomait tünteti fel.

Több ilyen csak egyes szavakra terjedő egyezést említhetnék, minthogy azonban a tényekre vonatkozó nehány adat is elég világosan beszél, nem tartom szükségesnek. Csak egy ily kapcsolatra akarok utalni, mint különösen érdekesre. Scythia leírásánál a Budai Krónikában ez áll: »*fluviis currentibus* . . . copiatur.« E hely értelmileg és grammatikailag csak ebben a változatban helyes. Csakhogy a Budai Krónika már javított. Az eredetibb Sambucus-codexben még *fluviis currens* áll, s ez áll a Bécsi Képes Krónika codexeiben is, bizonyítva ez által eme változat eredetibb voltát. Észrevette a hibát a Pozsonyi Krónika írója vagy őse is, s a többi természeti előnynyel szembeállítva, *fluviis carens*-re javította azt. Egy ily, ez utóbbi értelemben tett változtatás szolgáltathatta csak az alapot Kézai variánsához is: *fluminibus penitus carens.*

Nevezetesebb az egyezés a hun sereg egy részének spanyolországi szereplésénél. Attila seregének egyharmadáról van itt szó. A sereg nagyságát azonban krónikáink pontosabban is meghatározzák. A Bécsi K. Krónika és Budai Krónika családja *sexagintaquinque milia*-t ír, Kézai ellenben *trecenta milia, triginta milia et triginta duo*-ra teszi a számot. Az eltérés lényegesen különböző, de ha tekintetbe veszszük, hogy más helyen Attila egész seregét »*preter exteras nationes*« 1,000.000-ra becsülték, úgy ennek harmadát (333.333) Kézai 330.032-je közelíti meg leginkább. E helyen azonban bennünket az érdekel főleg, hogy a Pozsonyi Krónika szintén 65,000-et ír, de hozzáteszi: *vel secundum quosdam libros CCC triginta milia in huni.*

Hasonló a viszony Attila itáliai hadjáratainál is; itt azonban kissé homályosabb. A híres Attila-fordulásánál a krónikák megnevezik Leo pápát, egy más hun sereget pedig a Terra di Lavoron át Reggioig és Cataniáig portyáztatnak. Kézai azonban a pápa nevét nem mondja meg, hanem csak *Antistes*-ről beszél, a portyázó seregről pedig azt mondja, hogy »*et deinde Terra Laboris demolita usque montem Cassinum exercitus vastat.*« A kettő közti kapcsolatra a Pozsonyi Krónika vezet rá. Ez ugyanis szintén megemlíti Leo pápát, de még hozzáfüggeszti: »*vel secundum quosdam Benedictum.*« A montecassinoi kolostor csak sz. Benedekkel kapcsolatban kerülhetett a krónikába, mert Benedek alatt itt nem érthetjük a jóval későbbi I. Benedek pápát (574—578), hanem csak Nursiai sz. Benedeket, ki 529-ben alapította a Monte Cassinon az első benczés kolostort.

Feltünő az egyezés a két krónika közt akkor is, mikor *III. Lászlóról* hallgatnak. A Nagy Lajos korabeli krónika két változata, a Budai Krónika és a Bécsi Képes Krónika már említi a gyermekkirályt, Kézainál azonban IV. László a czímben is III. László néven szerepel.

A mi e helyek magyarázatát illeti, Scythia leírásánál eredetileg *fluviis currens*-nek kellett állani; ebből lett Kézainál s azután a Pozsonyi Krónikában is *fluviis . . . carens,* míg a Nagy Lajos korabeli szerkezetben a hiba továbbra is megmaradt. A spanyolországi hun sereg számánál, úgy látszik, eredetileg mindkét számnak benne kellett lenni, a mint benne van a Pozsonyi Krónikában. A »*secundum quosdam libros*« kitétel sem szól feltevésünk ellen, mert már az V. István korabeli szerkezetben többször fordúl elő ily utalás. Kézai — úgy látszik, számítás alapján — a nagyobb számot vette át, míg a Nagy Lajos korabeli szerkezetben csak a másik maradt fen. Hasonlóképen benne lehetett az eredeti krónikában Leo pápa neve mellett a Benedek név is, mert különben nem volna megmagyarázható, hogyan jutott e helyen Kézaiba a *Monte Cassino;* valamint valószínű az is, hogy III. Lászlót csak a Nagy Lajos korabeli szerkezet vette fel a királyok sorába.

Mindez pedig azt bizonyítja, hogy a Pozsonyi Krónika, mely a Nagy Lajos korabeli szerkezetet a Budai Krónika családjában meglevő eredetibb, rövidebb (még nem interpolált) alakban tartotta fen, nemcsak hívebben őrizte meg ez alakot, mint a már változtató Budai Krónika, sőt mint a Sambucus- és Acephalus-codex (mert ezekkel szemben viszont a Budai Krónikával egyezik, néha még a Sambucus-codex-szel, Bécsi Képes Krónikával és Kézaival ellentétben is), hanem a Nagy Lajos korabeli szerkezet összes fenmaradt többi variánsaival szemben hívebben ragaszkodott az V. István korában keletkezett szerkezethez.

Vannak azonban a Pozsonyi Krónikának oly helyei is, melyek egy más krónikában sem maradtak reánk. Ilyen példáúl Leo pápa említése mellett a *Benedek* név, melyről azonban már kifejtettem, hogy valószínűleg eredetibb s nem az író által betoldott hely. És ilyen a hunok spanyolországi kalandjánál a két számot összekötő »*vel secundum quosdam libros*« kitétel is.

A hét vezér után a többi krónikákban is említett törzsökös magyar nemzetségnevekhez azonban már a Pozsonyi Krónika írója fűzte hozzá a *Kaak* nemzetséget. A Csák nemzetséget többi krónikáink is említik Szabolcs vezérnél, és Kézai határozottan *generatio*-nak is nevezi. Minthogy a Pozsonyi

Krónika az illető helyen kihagyta, az is lehetséges, hogy forrásából pótolta e helyen előbbi mulasztását.

Azonban már nevezetes toldás az augsburgi ütközet után a következő:

Preterea isti Capitanei *iam dampnati* VII cantilenas de se ipsis componentes fecerunt inter se decantari ob plausum secularem et diuulgationem sui nominis, *qui Zentlazar usquemodo Zegun nuncupantur. Et he sic vocate, quod sanctus Rex Stephanus omnes illicite procedentes corrigebat, istorum generationes vidit per domos et tabernas cantando, ad ipsorum sectas et truffas uoluit edoceri, qui per singula, qualiter eorum patribus per communitatem acciderat, enarraverunt. Sed beatus Stephanus considerans, quod sine capite et principe nemo bonus extitit, Ideo eis commisit, ut ad subjeccionem aversorum sancti lazari de strigonio subdere se teneantur, et ideo uocari Zentlazarygini constat etc.*	Preterea cum sit quodammodo proprium mundanorum arrogantie plausum plus de se assumere, quam ex alienis de se ipsis componere.[1]) Ideoque isti capitanei septem, cantilenas de se ipsis componentes, fecerunt inter se decantari ob plausum secularem et divulgationem sui nominis, ut quasi eorum posteritas his auditis, inter vicinos et amicos iactare arrogantia se valerent.
Constat itaque non tantum septem Capitaneos pannoniam Conquestrasse, sed etiam alios nobiles, qui de scitia descenderunt. *Qui fuit Gyud, qui fuit Wgud, Ed, Chaba, Torda, Kadicha, werend, Wilchu, Zumbur, leuentha, Ompud, Mika, Chanad, Wunken, Othmar, Kewy, Kelad,* unde in ipsis venerari potest nomen dignitatis plus aliis, nobilitatis vero equaliter. P.	Constat itaque [2]) non tantum [3]) septem capitaneos pannoniam conquestrasse, Sed etiam alios nobiles, qui [4]) de scithia descenderunt.[5]) Vnde in ipsis [6]) venerari potest nomen dignitatis plus aliis et potentie, nobilitatis vero equaliter. S. BK.

[1]) de — componere om. S.
[2]) loco »itaque« BK. habet: »ergo et manifestum est ex hoc.«
[3]) solum BK.
[4]) loco »qui« BK. habet: »quam plures simul cum illis.«
[5]) descendisse BK.
[6]) capitaneis add. BK.

A mi a szent Lázár szegényeit illeti, e kifejezés megvan a Bécsi Képes Krónika családjában is, és onnan átvette, mint toldást a Dubniczi Krónika is. De ott csak ennyi áll: »*qui quidem septem ob offensam huiusmodi Lazari sunt uocati.*« A magyarázat, melyet a Pozsonyi Krónika hozzáfűz, úgy látszik, írójának sajátja.

Érdekesebb azonban a nemzetségek betoldott lajstroma. Ezek tulajdonkép nem is nemzetségek. Már a kétszer ismétlődő »*qui fuit*« szavak elárulják, hogy ez a rész egy előbbi fejezetből az Árpádok genealogiájából való:

Qui fuit filius *Eleud*, qui fuit *vgek*, qui fuit *Ed*, qui fuit *Chaba*, qui fuit wendekuz, qui fuit *Torda*, qui fuit Ethen, qui fuit *Caducha*, qui fuit *Berend*, qui fuit Zulta, qui fuit *wulchu*, qui fuit Wobag, qui fuit Leel, qui fuit *leventa*, qui fuit *Ompud*, qui fuit *Miska*, qui fuit *Chanad*, qui fuit *wuken*, qui fuit et Farkas, qui fuit *Athmar*, qui fuit Weler, qui fuit *Keva*, qui fuit *Keled*... P.

Qui fuit Gyud, qui fuit Wgud, Ed, Chaba, Torda, Kadicha, werend, Wilchu, *Zumbur*, leuentha, Ompud, Mika, Chanad, Wunken, Othmar, Kewy, Kelad... P.

A Pozsonyi Krónika az Árpád genealogiájából kifelejtette ugyan Zombort, de a többi krónikában ez a név is benne van. Bulcsu után ugyanis ily sorrendben jönnek a nevek: »*qui fuit Bolug, qui fuit Zambur, qui fuit Zamur, qui fuit Leel*«; a miből az is kiviláglik, hogy midőn a Pozsonyi Krónika írója e névlajstromot betoldotta, nem a saját Árpád-genealogiáját másolta, hanem forrásáét. Azonban mindkét másolat hiányos s mindkettőbe sok hibás név csúszott be; ugyanazon nevek e két névsorban is különböznek egymástól. A krónikás interpolatiója tehát nemcsak nem sajátja, de nem is mondható sikerültnek sem tárgyi szempontból, sem a leírás szempontjából.

Bár kicsiny, de érdekes interpolatió a Gut-Keled nemzetségnél Vid említése után a »*cujus curia et mansio fuit in Wuziasloka*« szavak betoldása. Ez a Pozsonyi Krónika forrásában nem igen lehetett benne, de említi a Bécsi Képes Krónika interpolatiója is a Nándorfehérvárnál ejtett zsákmány elosztásánál: »*venerunt in villam Buzias, in predium Vyd.*« Ez a Buziás, Pesty szerint, a mai Pacsetin a kologyi láp közelében,[1]) s a Gutkeledek itteni birtoklását — bár későbbi időben —

[1]) *Pesty:* Eltünt vármegyék, I. 327. l.

oklevelek is bizonyítják.[1]) Maga Buziás is előfordúl 1292-ben, mint a Gutkeledek birtoka,[2]) s közvetlen közelében volt a Vidfia-Andrásfalva nevű helység is.[3])

A következő betoldás csak három szó. Midőn ugyanis Szent László üldözi a kunt, hogy az elrablott leányt kiszabadítsa, krónikáink hozzáteszik: »*putans illam esse filiam episcopi Varadiensis*«, s ezt bővíti ki krónikánk a »*videlicet Kunies Colomani*« szavakkal. Krónikáinkban Kálmán trónralépténél épen a Könyves Kálmán név magyarázatával kapcsolatban elő is fordúl: »*iste Colomanus episcopus fuit Varadiensis*«, úgy hogy az író valószínüleg itt is csak forrásának egy másik helyét interpolálta. Ezzel a változattal szemben különben a Bécsi Képes Krónika interpolatiója Szent Lászlóról azt mondja, hogy Kálmánt egri püspöknek akarta megtenni.

Az eddig tárgyalt helyekről, az egy szent Lázár szegényeire vonatkozót kivéve, teljes határozottsággal egyikről sem mutatható ki, vajjon az író sajátja-e; de e mellett ezeknek a helyeknek csekély érdeköknél fogva és mert jóval az író kora előtti eseményekre vonatkoznak, különösebb jelentőséget nem is tulajdoníthatunk.

A tatárjárástól kezdve azonban már igen érdekes toldásokra akadunk, melyek közt belső összeköttetés van, melyeket tehát épen ezért együttesen fogok tárgyalni.

Az első ezen toldások közűl, a tatárjárásra vonatkozik. Itt pontosabban tudja a nagy ütközet helyét: *prope villam Muhi*; továbbá, hogy ott: *mortuus est Vgrinus archiepiscopus de genere Kaak, et quia fere* ....[4]) Tudja azt is, hogy a tatárok a királyt »*usque ad insulam Raab vocate*« üldözték, és hogy »*Colomanus vero regis frater letaliter wlneratus, in sua fuga viam universe carnis est ingressus; cujus corpus tumulatur in villa Yvanth in ecclesia weginarum.*«

Egy másik betoldása, hogy III. Endre uralkodásánál a krónikák »*in cujus imperio quidam magni principes regni Hungarie, Johannes scilicet et Henricus banus filii Henrici*« passusát »*Vgrinus filius magni*[5]) *Pous de genere Kak, Johannes, Nicolaus et Heniricus banus filii Henirici, magister Lau-*

---

[1]) *Fejér:* Cod. Dipl. VI. 1. 394. — *Wenzel:* Árpk. Uj Okmt. IX. 493. l.

[2]) Anjoukori Okmt. VI. 264.

[3]) U. o. III. 358.

[4]) Ez utóbbi három szóval kapcsolja toldásához a szöveg folytatását: extinguitur militia Hungarie universa.

[5]) Igy, *magistri* helyett.

rencius dictus Chete cum filio suo magistro Zleukus«-ra javítja és bővíti ki.

Ugyancsak összefügg e toldásokkal a következő is, mely Ottó király kiüzetéséről szól: »*et postea idem Ladizlaus boyvoda Ottonem ducem magistro Vogrino pre omnibus foventi Karolo regi in Zegedino tradidit ad suum libitum, qui postmodum dictum Ottonem ducem de regno expulerunt*«; valamint pár sorral alább Róbert Károly bejövetelénél: »*nec haberet aliud de jure regali preter Pazagavar cum suis pertinenciis, quod castrum restituerat sibi Wogrinus conservator suus.*«

Feltűnő közös vonások mindezen betoldásoknál, hogy *a Csák nembeli Ujlaki*[1]) *Ugrinokra*, és délvidéki, nevezetesen szlavóniai helyekre vonatkoznak.

Ha tekintetbe veszszük, hogy már korábban is előfordult az interpolatiók közt a *generatio Kaak;* ha az író tudja, hogy a muhi csatában e nemzetség egy kiváló tagja, a híres esztergomi érsek, I. Ugrin is elesett; ha elmondja, hogy III. Endre uralkodása alatt III. Ugrin Róbert Károly pártjára állt, sőt ezt a III. Ugrint ép úgy nevezi meg, a mint az magát az oklevelekben neveztette: *filius magistri Pous;* ha tudja erről a III. Ugrinról, hogy része volt Ottó kiűzésében, mert László vajda neki adta át a fogoly királyt; s ha tudja azt is, hogy Ugrin volt az ifju király gyámja, ki neki mindjárt Pozsega várát is átadta: úgy az összefüggést e betoldások közt tagadni nem lehet.

A Csák nemzetségnek ez az ága pedig épen a mai Szerém megyében fekvő birtokáról Ujlakról (ma Illok) vette nevét, s így az Ujlakiaknak délvidéki, szlavóniai helynevekkel való előfordulása sem véletlen. III. Ugrin birtokai ép e vidékeken voltak; minthogy hosszabb ideig volt macsói és boszniai bán, e vidéken szerzett is, s az övé volt az interpolatiókban említett *Pozsegavár* is.

Kérdés természetesen az is, hogy mennyiben *hitelesek* ez interpolatiók? Sorra véve őket: I. Ugrin eleste a muhi csatában köztudomású, Rogerius még részleteket is beszél el hősi küzdelméről.[2]) Kálmán megsebesüléséről és menekülésről Rogerius is és Spalatói Tamás is tudósít.[3]) Segesdre, ezen manapság Somogy megyéhez tartozó hajdani királynői területre menekült.[4])

---

[1]) E nevet használjuk t. i. ma megjelölésükre. V. ö. *Karácsonyi:* Magyar nemzetségek, I. 336—343. ll.

[2]) Rogerius c. 30.

[3]) *Schwandtner:* Scriptores, III. 610. l. — Rogerius c. 28.

[4]) V. ö. *Pesty:* Eltünt régi vármegyék, I. 218. l.

Csak eltemetése helyére vonatkozólag kell a krónika szavaihoz nehány szót fűznöm. A Pozsonyi Krónika szerint »*in villa Yvanth*« temették el, a mi íráshiba *Yyvanch* helyett, mely a mai Ivanić-Klostart jelentette már a XII-ik században, míg Ivanić vára akkor »Nova villa Ivanch« néven fordúl elő. Ezzel szemben azonban Spalatói Tamás mást ír. Szerinte »sepultus est autem in loco fratrum praedicatorum *apud Cesmam*, latenti Mausoleo infossus; etenim gens nefandissima tartarorum, sepulturas christianorum et maxime principum, sceleratis manibus violantes confringebant, ossaque spargebant.« Csakhogy Spalatói Tamás tudósítása e helyen nem szabatos, az »*apud*« nem jelenti még azt, hogy Csázmában, hanem hogy a »*locus fratrum praedicatorum*« Csázma közelében volt, a mi rá is illik Ivanićra, mely szintén a mai Belovár-Kőrös megyében Csázmától körülbelűl 18 kilométernyire fekszik.

Egy másik látszólagos eltérése a két tudósításnak az, hogy Spalatói Tamás szerint Kálmánt »*in loco fratrum praedicatorum*« temették el, míg a Pozsonyi Krónika szerint »*in ecclesia weginarum.*« Szent Domonkos szerzetes és apácza rendjét azonban annál kevésbbé tekinthetjük két külön rendnek, mivel igazgatásukban is szorosan összefüggtek, a mennyiben az apáczák lelki és anyagi ügyeinek vezetésére mindig a szerzetes rend tagjai (procurator) voltak a kolostorok mellé kirendelve. Ezek külön házakban laktak ugyan, de eltartásukról az apáczakolostor gondoskodott.[1]) És épen Ivanićra vonatkozólag van is adatunk rá, hogy a XII-ik század második negyedében II. István zágrábi püspök — ki 1232-ben Csázmán is prépostságot és káptalant alapított[2]) — telepített oda apáczákat.[3])

Érdekesebb a második betoldás. A Henrikfiak közűl János és Henrik átpártolását Róbert Károlyhoz a többi krónikák is említik, de a Pozsonyi Krónika itt is pontosabb, a mennyiben *Miklóst* is megnevezi. A Henrikfiak különben eleinte III. Endre hívei voltak, s csak 1291-ben, a várak lerombolására vonatkozó törvény meghozatala után pártoltak az Anjoukhoz, kiktől azonban már III. Endre halála után újra elszakadtak. A Pozsonyi Krónika pontosabb tudósítása valószínűleg szintén a délvidéki vonatkozás következménye lehet, mert mindhárom testvér viselte a tótországi báni méltóságot: Miklós 1278 április-havában és 1280 októberétől 1281 márcziusáig; János, ki inkább Iván néven ismeretes, 1275 juniustól novemberig, 1284 november-havától 1285 októberig; Henrik 1291—92,

---

[1]) *Balics:* A r. kath. egyház története Magyarországban, II. 2. 378. l.
[2]) *Tkalčić:* Mon. Zagrab. I. 68—72. ll.
[3]) *Tkalčić* id. m. I. 87. l.

1301—2, 1303—6, 1308 julius-havában és 1308 novemberétől 1309 októberéig.[1])

A Pozsonyi Krónika azonban eléjök helyezi *Pós-fia III. Ugront*, a ki pedig Endrének híve maradt s a délvidéken Thomasinával harczolt az Anjouk ellen és fogságukba is esett. Minthogy azonban az író sehol sem késik kiemelni, hogy Ugron az Anjouk leghívebb embere volt, itteni botlását nem vehetjük valami komolyan. Az Anjouk első híveinek említésénél sem hallgathatta el e hatalmas főurat, a ki különben III. Endre halála után tényleg testestől-lelkestől híve volt Róbert Károlynak, míg a Henrikfiak gyakran fordítottak köpönyeget.[2]) És az is igaz, hogy az Anjoukhoz való csatlakozásának idejét pontosan nem tudjuk. Endréhez oly hű volt, hogy feltehetjük róla, hogy haláláig az maradt hozzá, de viszont a Pozsonyi Krónika adatát támogatja Madius, ki szerint Ugron már 1300-ban Zágrábban fogadta az ifju királyt.[3])

Érdekes, hogy az Anjouk hívei közt említi még Csete Lőrinczet is az *Igmánd* nemből és ennek fiát Lőrinczet, kit az atyjától való megkülönböztetés kedvéért rendesen Lőkösnek *(Zleukus)* neveztek. És érdekes az is, hogy Csete Lőrincz a királyfogó vajdának közeli rokona, valószínűleg sógora volt.[4])

Ez talán összefüggésben is van *László vajda* említésével, noha a Lászlóról szóló betoldás is Csák-vonatkozás, mert az író szerint a vajda Ugronnak adta ki Ottó királyt. Ezt az adatot közvetlenül megerősítő más tudósításunk nincs ugyan, de azért a dolog nem látszik valószínűtlennek, ha meggondoljuk, hogy midőn Vincze kalocsai érsek 1306-ban Lászlót kiközösítette, mert a királyi jószágokat elfoglalva tartotta, épen Károly király és Ujlaki Ugron voltak azok, kik Vinczét a vajdával szemben engedékenységre akarták bírni.[5]) Ezenkívül azonban itt is bizonyára közrejátszott az Anjou-párti szempont s az interpolatiónak az a fő tendentiája, hogy elmondhassa Ugronról, hogy az mindenkinél jobban pártolta Károly királyt.

Ugyancsak ezekkel függ össze az interpolator azon meg-

---

[1]) V. ö. *Karácsonyi:* Magyar nemzetségek, II. 148—154. ll.

[2]) V. ö. *Karácsonyi* id. m. I. 338—341. l.

[3]) Anno Domini MCCC. mense Augusto, tempore Bonifacii papae, dominus Carolus nepos Caroli regis Sicilie per mare cum galeis Spalatum applicuit, ubi per mensem vel fere duos stetit. Egrediensque de civitate Spalatensi, in comitatu Pauli bani versus Ungariam ad usurpandum regnum praedictum de manu regis Andreae, venit Sagrabiam et ibi in manibus magistri Hugrini traditur. *Schwandtner:* Script. rer. Hung. III. 638. l.

[4]) *Karácsonyi* id. m. II. 242. l.

[5]) *Pór:* László erdélyi vajda. *Erdélyi Muzeum,* 1891. 445. l. — *Beke:* Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvárt, 58. sz.

jegyzése is, hogy királyi jogon először *Pozsega* várát kapta meg Károly király, melyet neki Csák III. Ugron, a király *conservator*-a adott át. És valóban ezt a betoldást is majdnem minden ízében megerősíthetjük. Madius adatát, mely szerint Zágrábban Ugron vette át az ifju királyt, már említettük.[1]) Krónikánk tudósítása pedig ezzel teljesen egybevág. A mi Pozsegavár átadását illeti, ez is megtörtént tény. Ugron ezen birtokát *Garai Pál* várnagy adta át a királynak, ki ezért később meg is jutalmazta őt.[2]) A mi pedig a gyámságot (conservator) illeti, ezt is eléggé igazolja már az, hogy a gyermeket neki adták át. De még más adatok is szólnak mellette: Róbert Károly hosszu ideig az Ujlak közelében fekvő bélakúti monostorban lakott, valószínűleg, hogy Ugron közelében legyen s ez őt megvédhesse.[3]) Ez a szerep tehette azután Ugront oly tekintélyessé, hogy 1304-ben az osztrák herczegekkel kötött szövetséges okiratban ő áll a szövetségkötő urak közt első helyen[4]) s 1307-ben a Róbert Károlyt királyúl elismerő okirat is az urak közt első helyen Ugront nevezi meg,[5]) és ezt sejteti az is, hogy a bácsi káptalan még 1311-ben is úgy engedelmeskedik Ugron parancsának és úgy referál róla a királynak, mintha az a király parancsa volna.[6])

Még egy kis megjegyzést kell e sorokhoz fűznöm. A többi krónikákban ugyanis e betoldás előtt a »*cum ergo Carolus rex in Hungaria moraretur*« szavak állanak, az »*in Hungaria*« helyett azonban a Pozsonyi Krónikában »*Bude*« olvasható. Ebben az alakban ez a változtatás kétségtelenűl helytelen. De ha tekintetbe veszszük, hogy a kézirat már későbbi átirat, úgy nagyobb merészség nélkül mondhatjuk, hogy a *Bude* szó az átíró hibája s az interpolator eredetileg *Bele*-t írt, értve alatta az imént említett bélakúti monostort: *monasterium Belae fontis.*

Most már tekintetbe véve e délvidéki vonatkozásokat, Ujlaki Ugron mellett különösen Bélakút, Pozsega, Ivanić említését, könnyen ezen délvidéki vonatkozásokra vezethető vissza egy másik interpolatió is. Az Anjouk eredetének magyarázatánál ugyanis a Pozsonyi Krónika a többi krónikák azon passusával szemben, hogy V. István »*inter alias filias*

---

[1]) *Schwandtner:* Script. rer. Hung. III. 638. venit Sagrabiam et ibi in manibus magistri Hugrini traditur.

[2]) Anjoukori Okmt. I. 196. l.

[3]) Chronicon Leobiense: »in Monasterio Belae Fontis cisterciensis ordinis degebat.« *Pertz:* Script. IX. 660. l. *Pez:* Script. I. 475. l.

[4]) Cod. Dipl. VIII. I. 160. l.

[5]) Cod. Dipl. VIII. I. 221. l.

[6]) Anj. Okmt. I. 241. l. Nos igitur mandato et precepto eiusdem magistri Vgrini obedientes tanquam vestris preceptis et mandatis . . .

habuit unam nomine Mariam vocatam«, ezt irja: »*habuit duas filias, Mariam et Katherinam; dominam Katherinam tradidit Stephano, regi Sclavonie.*« Ez az István ugyanis I. Uros István szerb király fia, a későbbi *Dragutin István* király (1277—1282), kit miután öcscse Milutin 1282-ben a tróntól megfosztott, IV. László vett pártfogásába. Igy lett azután macsói és boszniai bán s a Szerémség és Belgrád kormányzója, megtartva továbbra is királyi czímét.[1])

Kétségtelennek is vehetjük ezek után, hogy az író *Csák III. Ugron*-nal valamelyes összeköttetésben volt és hogy *délvidéki*, valószínűleg szláv. Ez utóbbi feltevés mellett szól legalább egy következetesen jelentkező hangváltozás, a szókezdő *b*-nek *v*-re való átalakulása a tulajdonnevekben. Pl. Botond — Wotend, bulgari — wulgari, Begina — Wegina, Bela — Wela, Boor — Woor, Bánkbán — Wakban, Balaton — Valatun, Buzad — Wuzad, Buziás — Wuziasloka, Berend — Werend, Bulcsu — Wilchu, Bendeguz — Wendekuz stb. És délvidéki voltának tudom be a már előbb tárgyalt Buziásról szóló betoldását is.

És ezzel egy újabb interpolatió is megmagyarázható. Venczel koronázásánál ugyanis a krónikák megjegyzik: »*sedes namque archiepiscopatus Strigoniensis vacabat*«, a mihez a Pozsonyi Krónika hozzáteszi: »*sed electus ipsius ecclesie erat Gregorius filius Wotend, custos tunc Albensis ecclesie.*« Az itt említett választott érsek *Botond fia Bicskei Gergely*,[2]) ki már III. Endre uralkodása alatt állott az Anjou-pártra s a kis király kiséretében volt, mikor az bejött,[3]) 1301-ben pedig Bódvakőből levelet is keltezett.[4]) Róla mint a király kiséretében a délvidéken tartózkodó egyházfőről és mint erősen exponált Károly-párti vezérférfiuról, az írónak pontos értesülései lehettek s ezek magyarázzák az interpolatiót. Valamint hasonlókép a Károly-párti vonatkozásoknak tudható be az is, hogy *Miklós* pápai legatusról nemcsak hostiai, hanem *velletrii* biborosságát is feljegyzi.[5])

Még két betoldásról kell szólanunk. Az egyik, a sorrendben az utolsó, Károly törvénytelen fiának Kálmánnak, a későbbi győri püspöknek születéséről szól: »*Eodem anno* (1318) *rex habuit filium de cumcubria* (így) *sua, quam acceperat de magna Insula Danubii, quem appellavit Colomannum.*« De ez nem önálló toldás, mert Mügelnnél ugyanezen helyen szintén előfordúl: »*in*

---

[1]) *Wertner:* Az Árpádok családi története, 508—510. ll.
[2]) *Knauz:* Mon. eccl. Strigon. II. 433—451. l.
[3]) *Knauz:* Mon. eccl. Strigon. II. 447. l.
[4]) *Knauz:* Mon. eccl. Strigon. II. 496. l.
[5]) Frater Nicolaus de ordine predicatorum, tunc hostiensis et *welletrensis*, apostolice sedis legatus.

demselben iar het der kunig einen sun pey seiner ammen und nante den coloman vnd macht in pischoff tzu rab.«

A másik adat, ha interpretálható volna, kétségtelenül a legerősebb támasztópontot szolgáltathatná a krónika keletkezését és korát illetőleg. IV. Béla eltemetésénél ugyanis az író — minekutána elmondta, hogy a király, feleségével Máriával és Béla herczeggel együtt a ferencz-rendiek sz. Szűzről nevezett esztergomi egyházában nyugszik — hozzáteszi: »*in qua ecclesia etiam nunc domina Agatha, cujus ossa de sancto Yrineo de ecclesia fratrum minorum contumularunt, requiescit.*«

Sajnos azonban, hogy *domina Agatha* kilétét megállapítanom nem sikerült.[1]) Hogy a Pozsonyi Krónika Agatha asszony átszállítását nem légből kapta, abból sejthetjük, hogy az esztergomi zárdában 1479-ben tartott káptalan szent Agatha ünnepének solemnis megtartását rendelte el.[2])

A mi pedig a szent-ernei minorita egyházat illeti, ez megint Szerém-megyei vonatkozás s így visszavezethető az író délvidéki voltára. Az *ecclesia* vagy *villa Sancti Irenei* a szerémi, illetőleg kői püspöknek és káptalannak volt székhelye a tatárjárást követő időkben. A püspököt azóta hol kői, hol szent-ernei püspöknek, hol meg épen mindkét néven nevezték. Ranzani, Galeotti és Bonfini tanusága szerint pedig e Szent-Erne alatt a régi *Szerém* várát kell érteni, mely az akkori Száva-Szentdemeter, a mai Mitrovicza tőszomszédságában feküdt.[3])

És legyen szabad az olvasót figyelmeztetnem arra is, hogy esetleg itt is lehetett valami Csák-vonatkozás, mely az írot a délvidéki vonatkozáson kívül e betoldásra ösztönözte. A kői, szent-ernei, illetve szerémi püspökség alapítója is a Csák-nembeli Ujlaki I. Ugron,[4]) és III. Ugron mint macsói bán, hihetőleg egyszersmind Szerém megye ispánja is volt;[5]) és III. Ugronnak Esztergomban is volt háza, mely miatt pörbe is keveredett.[6]) Nincs tehát kizárva annak a lehetősége sem, hogy az itt megnevezett Agatha is — kétségtelenül igen előkelő nő — esetleg a Csák-nembeli Ujlaki család tagja volt. Ez azonban adatok híján csak gyönge feltevés.

A mi különben a temetkező helyeket illeti, ebben a

---

[1]) Köszönetet kell mondanom e helyen főt. Némethy Lajos és dr. Wertner Mór uraknak, kik ez irányú kutatásaimat a legnagyobb szivességgel mozdították elő.

[2]) Analecta Mon. Hung. Historica, 249. l.

[3]) V. ö. erre vonatkozólag *Csánki:* Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában, II. 238—239. ll.

[4]) *Fejér:* Cod. Dipl. III. 2. 155. l.

[5]) *Csánki* id. m. II. 261. l.

[6]) *Karácsonyi* id. m. I. 339. l.

krónika írója igen pontos. Így nemcsak *Kálmán* herczeg sírját jelöli meg pontosan, hanem *II. Endre* és *IV. László* királyét is. II. Endrénél a krónikák »in monasterio de Egrus« adatát így bővíti ki: »in monasterio *abbatum* de Egres *iuxta fluvium Morus*«,[1]) IV. Lászlónál pedig nemcsak azt tudja, hogy *Chanadini*, hanem még hozzáteszi: »*in ecclesia cathedrali.*«

Azon egyházak pontos felsorolása, melyekben a királyi család egyes tagjai el voltak temetve, arra enged következtetni, a mi különben ebben a korban úgyis természetes, hogy az *író* papi ember volt. Hogy világi volt-e, vagy esetleg melyik szerzetes-rendnek volt tagja, azt nehezebb volna meghatározni. A Csákok iránti nagy tisztelet meg lehetett a szerémi egyházmegye világi papjaiban. E mellett szólhat Szent-Erne említése is. De viszont a kői püspökség erős összeköttetésben állott a benczésekkel; már az alapító Ugron érsek a püspökség jövedelme gyanánt lekötötte a kői benczés monostor javait,[2]) s midőn azután a püspök székhelyét át akarta tenni, a sz. Gergely vagy sz. Demeterről nevezett ugyancsak benczés apátságokat szemelte ki e czélra.[3]) Feltünő azonban az is, hogy két minorita egyházról, a szent-erneiről és esztergomiról is mily pontos tudomása van; és pontos adata van az egresi cistercita apátságról is. Végűl nevezetes az is, hogy jól ismeri a domonkos-rendi apáczák ivanići egyházát és hogy a Károly ügyét előmozdító pápai legatusok közűl, Gentilist elmellőzve, a domonkos-rendi Miklós ostiai biborosról pontosabban tudósít, mint a többi krónika,[4]) a mihez még hozzátehetjük, hogy Róbert Károly nagynénje Erzsébet, IV. László özvegye, szintén mint domonkos-rendi apácza halt meg,[5]) s hogy a domonkos-rendieknek különben is jutott szerep az Anjouk trónra emelésében.[6])

Mindezt azonban csak azért említem, hogy igazoljam vele azon állításomat, hogy ezen adatokra támaszkodva az íróra vonatkozó további conclusiót le nem vonhatunk. A mit az íróról állítani merek, az annyi, hogy délvidéki pap lehetett, ki a Csák nembeli Ujlakiakkal szoros összeköttetésben volt.

Krónikája, melyet a Nagy Lajos korabeli krónikának

---

[1]) Az egresi cistercita apátságot II. Endre hathatós pártfogásban részesítette. *Balics* id. m. II. 2. 233. l. Az apátság Torontál megyében a Maros mellett feküdt.

[2]) *Theiner:* Mon. Hung. Eccl. I. 88. l.

[3]) U. o. 205. l.

[4]) 1291-ben Paraszt fia Ugron a Csák nemből, mint domonkos-rendi szerzetes, procuratora volt a nyúlszigeti domonkos-r. apácza zárdának. Árpádkori Uj Okmt. IX. 15. l.

[5]) Anjoukori Dipl. Eml. I. 172. l.

[6]) U. o. 164. l.

az V. István korabelihez közel álló szerkezetéből kivonatolt, már másolatban maradt ránk, mit rendkívül sok másolási, gyakran értelemzavaró hibája is elárúl. Ez *iratása korának* megállapítását is megnehezíti. Tekintve azt, hogy interpolatiói az 1240—1318 közti időszakra, főleg azonban az 1290—1318 évekre vonatkoznak, keletkezése a XIV-ik század közepénél későbbi időre nem igen tehető.[1]) Kétségtelenül itt is nagy segítségünkre lehetne az Agatha asszonyról szóló adat (in qua ecclesia etiam nunc domina Agatha... requiescit), ha Agatha tetemei átszállításának időpontját tudnánk; ez volna azon időhatár, melynél korábban a krónikát nem írhatták.

III.

Eddigi forrástanulmányaimban meghatároztam a magyar krónika különböző szerkesztéseinek jellemző tulajdonságait; a Bécsi Képes Krónikát elválasztottam a Budai Krónika családjától, kiválasztva belőle az interpolatiókat és változtatásokat; a Budai Krónika családjának keretén belül, e mostani tanulmányomban, szintén két különböző változatot állapítottam meg; végül Kézai szövegét is tüzetesen összevetettem krónikánk egyéb szerkesztéseivel. Az így nyert eredmények immár lehetővé teszik, hogy a rövidebb kivonatos krónikákat osztályozzam s keletkezésökre fényt derítsek.

* * *

A leghosszabb ezen kivonatos krónikák közt az úgynevezett *Müncheni Krónika,* melynek XV-ik századi hártyakéziratát *Cod. lat. 5309.* sz. alatt őrzi a müncheni királyi könyvtár. A magyar krónika a codex 153*a.* lapján kezdődik a királyok névsorával, míg maga a krónika szövege a 154*a.* laptól a 172*b.* lap aljáig folyik. Terjedelemre nézve a Pozsonyi Krónikához áll legközelebb, de míg ez, valamint Kézai is, a mint a szövegben előrehaladnak, mindinkább elvesztik másolási kedvöket, a Müncheni Krónika írója egyenletesen kivonatol elejétől végig, minek következtében a hun és magyar história közt nincs nála oly aránytalanság, mint amazoknál.

Összevetve a szöveget a többi krónikával, mindjárt kitűnik, hogy ez a kézirat *a Bécsi Képes Krónika kivonata.* A Bécsi Képes Krónika egyik legjellemzőbb átalakítását, a prologust és genesist kihagyta ugyan, s a szöveget »*omisso prologo in cronicam hungarorum*« szavakkal kezdi, de már

[1]) Ugron fia Miklós 1360 elején halt meg; 1364-ben ennek fia László is kimult s benne kihalt a Csákok Ujlaki ága. Ha a krónika a család impulsusára íratott volna, úgy mindenesetre 1364 előttinek kellene lennie.

a végfejezetnél nyilvánvaló, hogy a Képes Krónika csonkult szövege feküdt előtte. Krónikánk az oláh hadjárat néhány szóban összefoglalt történetével (postea successive orta sunt horribilia bella contra regem, et fortuna ipsum dereliquit, et multa milia corruerunt tam suorum, quam vlachorum) végződik.

A Bécsi Képes Krónikából való kivonatolást különben a magyarok bejövetelének ideje is bizonyítja, mert a Müncheni Krónika a csak ott meglevő III. Konstantin császár és Zachariás pápa szerinti időmeghatározást hozza. A legkétségtelenebb bizonyítéka ennek a viszonynak azonban az, hogy a Bécsi Képes Krónika interpolatiói is megvannak benne, természetesen kivonatban, a mint a szöveg többi részeit is kivonatolta. Így már a Hedrich nemzetségnél a Képes Krónika változatával egyezően írja: *montem Kyscen et Insulam Danubii circa Jaurinum dedit*, majd a Zothmund-mondától kezdve a várkonyi jeleneten át II. Géza uralkodásáig az összes többi interpolatiók is többé-kevésbbé megrövidítve feltalálhatók benne.

A szövegek viszonyának megvilágítására közlöm a Bécsi Képes Krónikának egyik interpolatióját, mely a székesfehérvári székesegyház Salamon korabeli leégését és a tűz következményeit tárgyalja.

BÉCSI KÉPES KRÓNIKA:	MÜNCHENI KRÓNIKA:
Nocte autem secuta prognosticum future discordie et turbationis provenit, totam enim ecclesiam illam et omnia palatia, ceteraque edificia et appendentia repentina flamma corripuit et universa vastante incendio, corruerunt. Accepit autem omnes timor pre nimia concussione flammarum stridentium et terribili furore campanarum ex turribus ruentium, nec sciebat quisquam quo se diverteret. Rex et dux vehementi stupore attoniti, et suspicione mali doli perterriti, quantocius in diversa se transtulerunt. Mane autem facto per fideles nuncios et in veritate rerum cognoverunt, quia nichil mali ex utraque parte perniciosa fraude fuerat excogitatum, sed	Nocte sequenti ecclesia, palatia omnia cum edificiis annexis repentina flamma corrumpuntur. Rex et dux attoniti

forte inopinatum evenerat incendium. Rex et dux cum bona pace iterum convenerunt.	ob inopinatum incendium in bona pace conuenerunt.

Eredeti toldások, nagyobb, lényeges javítások a Müncheni Krónikában nincsenek. A scriptor szolgaiasan kivonatolt, a szöveg vagy annak egyes részei iránt különösebb érdeklődést nem árul el. Hibái is csak rossz összevonásokból származnak. Mint a Bécsi Képes Krónika szolgai kivonata, különösebb érdeklődésre nem is számíthat, becse igen csekély.

* * *

Kisebb becsű a bécsi császári udvari könyvtár *3381.* sz. codexében levő *Vngarorum historia* is, mely a XV-ik század végéről származó kéziratnak 115*a*—116*b*. lapjait foglalja el. A négy lapnyi terjedelmű száraz kivonat eredetét már adatainak fogyatékossága miatt is nehéz meghatározni. A két columnára osztott lapokon kis vörös körökben állnak az uralkodók nevei s e körökhöz vannak azután hozzáfűzve az egyes adatok. Az a körülmény, hogy a Bécsi Képes Krónika interpolatióira semmi sem emlékeztet, sőt épen Szent Lászlótól II. Gézáig csak uralkodási számok fordulnak elő, bizonyítja, hogy a Bécsi Képes Krónika nem igen lehetett az a kézirat, melynek alapján az író dolgozott. Komplikálja még a dolgot, hogy a krónika az elején is csonka, csak Géza vezérnél kezdődik, de viszont II. Ulászlóig terjed. Szent Istvánról csak nehány datumot jegyez fel, de Imrét is az uralkodók közé sorolja, noha csak annyit mond róla, hogy »Sanctus Emericus dux filius Stephani regis.« Említi III. István küzdelmét II. Lászlóval és IV. Istvánnal, de azután V. Istvánig megint egészen rövid. V. Istvánnál elmondja az Anjouk genealogiáját, majd megint szűkszavúan foly tovább Ottóig, kinek uralkodásánál hosszan tárgyalja a korona elveszését és elmondja Peturmannus bíró és az esküdtek esetét. Lajos után Hedvigről szól bővebben, de viszont Máriát nem is említi. I. Ulászlóról csak nehány sort ír, II. Ulászlóról pedig ennyit: »Wladislaus filius regis Poloniae.« Az mindenesetre kétségtelen, hogy a Nagy Lajos korabeli szerkezet (valószínüleg a Budai Krónika családja) alapján készült, de soványsága miatt és híján minden eredetiségnek (nehány eredetinek látszó hely csak hibás másolás következménye) ez sem érdemel különösebb figyelmet.

* * *

Nagyobb figyelmet érdemel már egy közös eredetre visszavezethető ötös kézirat-csoport, melynek szövegét először Kova-

chich tette közzé »Scriptores rerum hungaricarum minores« czímű gyüjteményének első kötetében.[1]) E rokon kéziratok közűl az elsőt a *marosvásárhelyi Teleki-könyvtár* Cornides-féle másolataiból adta ki Kovachich;[2]) a másodikat a *bécsi császári udvari könyvtár* őrzi 3471. sz. codexében, hol az a 111*a*. laptól a 113*a*. lapig terjed; a harmadik a *müncheni királyi könyvtár Cod. germ. nr. 311.* jelzésű codexének 85*a*—88*b*. lapjain levő magyar krónika; a negyedik az *Analectákt* közt Toldy Ferencz által kiadott *Genealogia ac nomina regum atque ducum Hungariae*;[3]) végűl az ötödik a *Századok*-ban Knauz Nándortól közzétett *zágrábi* kézirat, mely az érseki könyvtár 1561 évi Signerius-féle Werbőczi-kiadásához van hozzákötve.[4])

Magán e szerkesztésen belűl szintén két varians különböztethető meg: az egyik Nagy Lajos uralkodásáig aknázta ki jobban a bővebb szövegű krónikát, míg a másik ezzel szemben különösen Nagy Lajostól kezdve mutat fel bővítéseket.

Az előbbi a Kovachich-féle szövegben maradt fen s a bővebb krónikák alapján a másik varianssal szemben az itt következő helyeket tartalmazza.

Szent István halála napját: »in festo Assumptionis Beatae Mariae Virginis«, és temetkezése helyét: »in basilica quam ipse fundavit ad honorem Beatae Mariae semper virginis.« Péter megöletése helyét: »expulsus et occisus fuit prope Albam in villa Zamor«, és sírját: »in ecclesia, quam ipse fundavit anno tertio regni sui.« Aba megöletése helyét: »prope villam Alba nomine, penes Cisciam«, valamint hogy a saári monostort ő alapította: »quod ipse fundavit.« Endre koronázását és nejét: »qui coronatus est anno Domini millesimo quadragesimo septimo, deduxit sibi rex Andreas Albus in uxorem filiam ducis ruthenorum«, halála helyét: »mortuus est in villa Siroch«, és sírját: »in monasterio sancti Aniani, quod ipse fundavit.« A pogány lázadásokat: »postquam enim sanctus rex Stephanus convertit Hungariam ad Christum, bis in paganismum versa est, primo tempore regis Andreae Albi, secundo vero tempore regis Albae Belyn, sicut nunc scriptum est.« I. Béla sírját: »in monasterio Sancti Salvatoris quod ipse construxerat.« Salamon nejét: »et habuit in uxorem filiam imperatoris

---

[1]) Budae, 1798. 1—10. ll.

[2]) Desumta ex apographo Cornidessiano bibliothecae Telekianae. Cod. VV. p. 63. in 4. ubi eidem praefigitur epigraphe autographum indicans. Extrait et MSS. latins de la bibliothèque du roi, nr. 5941. A.

[3]) Analecta Monum. I. 63—74. ll.

[4]) *Századok*, 1875. 684—699. ll.

theutonicorum nomine Sophiam, sed fuit sine prole«, menekülését: »fugit Theutoniam«, halálát: »anno ignoramus, et sepultus est Polae in civitate Hystriae, uxor autem et mater eius in Agmund requiescunt.« I. Géza jellemzését: »erat autem fide catholicus, devotissimus et christianissimus princeps«, és sírját: »in ecclesia Beatae Mariae Virginis, quam ipse fundavit et dotavit.« Sz. László halála napját: »anno Domini millesimo nonagesimo quinto, kalendas Augusti, feria prima«, valamint, hogy a 19 éven felül még három hónapig uralkodott. Kálmán trónra jutásának okát: »quia fratres, quos habebat, morte sunt preventi«, halála napját: »tertio nonas Februarii, feria tertia«, valamint azt is tudja róla, hogy a 18 éven és 6 hónapon fölül még 5 napig uralkodott. Ugyanúgy II. István uralkodásánál is a 18 évhez hozzátesz még 5 hónapot. Vak Béla halála napját: »idibus Februarii, feria quinta.« II. Géza koronáztatása napját: »quarto calendas Martii in dominica Invocavit me, transactis duobus diebus post mortem patris sui«, és halálát: »pridie kalendas Junii, feria quarta.« III. Istvánnál uralkodása pontosabb idejét: »et mensibus[1]) tribus.« IV. Istvánnál ugyanezt és halálát: »et diebus quinque, obiit in castro Zemlem, cuius corpus Albae.« Imrénél szintén kiegészíti az uralkodás tartamát a napok számával: »et diebus sex«, továbbá megnevezi feleségét: »huius uxor fuit domina Constantia filia regis Aragoniae caesaris Frederici per consilium apostolici copulatur.« III. Lászlónál halála napját: »videlicet anno Domini millesimo ducentesimo primo, nonis Maii.« II. Endre koronázását: »qui coronatus est vigesimo septimo die post mortem Ladislai regis, quarto kalendas Junii in Pentecosten«, és nejét: »cuius uxor fuit domina Gertrudis de Alemannia«, a szerzett ereklyéket: »iste rex Andreas exportavit multas reliquias«, és sírjának pontosabb helyét a váradi székesegyházban: »ad pedes Sancti Ladislai.« IV. Béla halála napját és helyét: »nonas Mai feria sexta in festo Inventionis Sanctae Crucis insula Budensi«, valamint sírját: »in ecclesia Beatae Mariae cum consorte sua nomine Maria filia imperatoris graeci, et duce Bela filio suo charissimo requiescit, ubi hi versi continentur: Aspice rem charam, tres cingunt Virginis aram, — Rex, Dux, Regina, quibus adsint gaudia trina, — Dum licuit, tua dum viguit, rex Bela potestas, — Fraus latuit, pax firma fuit, regnavit honestas.« V. István trónraléptét: »post ipsum anno Domini ducentesimo septuagesimo primo coepit regnare«, és temetkezése helyét: »in ecclesia Beatae

[1]) Tollhiba *diebus* helyett.

Mariae Virginis... in loco reginarum.« IV. László ledérségét: »et coronatus est eodem anno, quo mortuus est pater eius, videlicet anno Domini millesimo ducentesimo octuagesimo. Iste rex Ladislaus filiam regis de Apulia in conjugem habuit, sed spreto iugo conjugali adhaesit filiabus cumanorum Aydicam, Cupchech et Mandulcam vocatis, ac alias quamplures in concubinas habebat et sic fuit occisus a cumanis. Tempore istius Ladislai regis — incepit Hungaria reflecti a sua magnificentia in casus flebiles.« III. Endre bejövetelét: »post cuius regis mortem eodem anno decimo octavo die Andreas dux de Venetiis introductus fuit in Hungariam, vivente adhuc Ladislao rege in Hungariam subintravit, eo quod esset dux, qui debebat habere portionem in regno Hungariae, regis Andreae titulo avi sui. Cum autem fuisset occisus rex Ladislaus, a baronibus regni feliciter est coronatus«, és halála napját: »in festo sancti Felicis in Pincis.« Venczel menekülését: »cum corona regni Hungariae.« Ottó koronáztatását: »coronatus est Albae in regem Hungarorum.« Károly nejét: »cepit uxorem rex Carolus filiam Ladislai regis Poloniae Elisabeth nomine.« Pontosabban tudja Nagy Lajos uralkodása idejét: »et viginti duobus diebus.« Végre nem a bővebb krónikán alapúlnak a következő helyek. Mária halála: »postea obiit anno Domini millesimo trecentesimo octuagesimo quinto et sepulta est Varadini Julia regina Maria«, és Mátyás uralkodása évszámai: »coronatus est rex Mathias anno Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo quarto, videlicet in quinta feria majoris hebdomadae, et obiit autem invictissimus rex Mathias anno Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo in hebdomada magna, feria tertia.«

Viszont ezzel szemben a bécsi és müncheni kéziratok a következő bővítéseket tartalmazzák. Imre szentségét: »ascriptus est cathalogo sanctorum.« Péter származását: »ex sorore sancti Stephani progenitus.« Aba származását: »Albus Aba banus sororius sancti Stephani«, és kegyetlenségét: »Aba rege tyranno pessimo.« I. Endre fiait: »genuit duos filios, Salomonem et David.« László szentségét: »ascriptus est cathalogo sanctorum.« Álmos megvakíttatását: »iste excecavit Almum ducem et filium eius Belam.« III. Béla uralkodását, mely a másik variansból egészen kimaradt: »post Stephanum tercium regnavit Bela tercius frater eius, filius secundus Geyse secundi annis XX. et genuit duos filios, Emericum et Andream; obiit anno Domini 1196. in Alba Regali sepultus dicitur.« Lajos uralkodásának jellemzését: »regnum potenter et bono consilio rexit, defendit et ampliavit et ad veras metas reduxit«,

fiörökös nélküli elhunytát: »heredes masculinos non habuit.« Mária lemondását: »tradidit jus regni ipsi Sigismundo marito suo consensitque se vivente eundem coronari, aliquanto vero post« ... Zsigmond második házasságát: »hic post obitum domine Marie accepit in uxorem Barbaram filiam Hermanni comitis Cilie.« Erzsébet kiházasítását: »quam postea tradidit in coniugem Alberto duci Austrie.« Zsigmond császárságát: »deinde electus fuit in regem Romanorum et Bohemie propter suam probitatem; postremo coronatus Rome in imperatorem.« Albert halálát: »in fine Octobris.« I. Ulászló és V. László viszályát: »mortuo Alberto remansit Elizabeth regina conthoralis eius pregnans et nesciebat filium aut filiam esse partura; interim prelati et barones miserunt pro Wladislao rege Polonie; sed antequam ipse introduceretur, regina peperit filium Ladislaum et contradixit electioni de rege Polonie facte et coronari fecit Ladislaum puerum trimestrem... coronatusque [1]) corona alia de capite reliquiarum sancti Stephani sumpta. Quibus habitis regina Ladislaum simul cum corona regni tradidit ad manus Friderici Romanorum regis et ducis Austrie.« I. Ulászló halálát: »prope castrum Varna.« V. László visszatartása miatt: »et Ladislao puero in manibus Friderici Romanorum regis existente cum status regni declinaret in periculum«, Hunyadi »tunc waywoda Transilvanus« kormányzóságát: »multa egit prelia sepissime profligavit turcos, ipse etiam bina vice a turcis profligatus fuit et reduxit regnum in meliorem statum quam acceperat. Demum tradidit regimen regni in manus Ladislai regis, per quem ob merita sua creatus fuit in comitem Bistriciensem perpetuum. Postremo repulso thurcorum imperatore ab obsidione arcis seu castri Nandoralbensis, velut victorie compos obiit.« Ez utóbbi helyek pedig a Budai Krónikának a Küküllei-átírás után következő részéből valók.

Ehez a két kézirathoz csatlakozik a Toldy által közölt szöveg is, mely azonban mindamellett hogy határozottan ide sorolandó, mégis mintegy átmenetet képez a két varians közt. Van t. i. egynehány olyan helye, mely a Kovachich-féle szövegben megvan, de a kéziratokban nincs; ezek: Szent László halálozása éve (A. D. millesimo nonagesimo sexto), Kálmán uralkodásánál a »diebus quinque«, III. Istvánnál a »diebus tribus«, Imrénél a »diebus sex«; melyek mind a bővebb krónikákhoz való közelebbi rokonságot árulnak el. Viszont, noha a két kézirat imént felsorolt bővítéseit rendesen hozza, mégis kihagyta Lászlónál az »ascriptus est cathalogo sanctorum«

[1]) T. i. Wladislaus.

szavakat, I. Ulászló dicséretét, Hunyadi János török háborúit és beszterczei grófságát, sőt kifelejtette ezeken kívül II. Lászlót is, a kire IV. Istvánnál mégis hivatkozott (frater ipsius Ladislai, mortuo ipso Ladislao). A legérdekesebb azonban az, hogy ennek a szövegnek a bécsi és müncheni kéziratoknál pontosabb időmeghatározásai vannak; így említi már a magyarok bejövetelénél, hogy az »a morte vero regis Attilae CCC primo« évben történt, hogy Szent István 969-ben született[1]); tudja továbbá II. Bélánál, hogy az a 9 éven és 11 hónapon felül még 12 napig uralkodott; III. Béla uralkodását nem 20 évre, hanem 23 év, 1 hó és 9 napra[2]) teszi; III. László uralkodásánál is kibővíti az uralkodás tartamát 2 nappal,[3]) II. Endrénél pedig 30 helyett 33 évet ír. Azonkívül említi, hogy Péter atyja »Vylhelmus«, hogy Salamon »intraverat autem regionem tempore sancti regis Ladislai«, hogy Géza még Béla életében (!) került trónra, hogy Sánta Károly »filius Karoli Magni«, és hogy IV. László »kun«; a mely adatok ezt a szöveget még a Kovachich-félénél is közelebbi rokonságba hozzák a bővebb szövegezésekkel. De ez a szöveg jóval tovább is halad, mint a többi. Míg a bécsi kézirat V. László halálával végződik, a müncheni ehez még fohászkodik egyet: »cuius anima requiescat in sanctissima Dei pace«, és míg a »Mathias rex« nevet is leírja, a Kovachich-féle szöveg pedig Mátyás halálozása dátumát is feljegyzi, addig a Toldy-féle szöveg 1556-ig halad, sőt a végén fel is élénkül, több helyi adatot sorol fel és elárulja az író erdélyi voltát s azt hogy a Zapolyaiak híve.

És szorosan a Toldy-féle szöveghez csatlakozik a *Knauz*-féle szöveg is. Ez valamennyi közt a legszabadabban használta forrását, s nemcsak a szórendet, hanem sok helyt a tárgyi sorrendet is átalakította, sokszor kihagyott és viszont sokszor bővített. Helyét mégis itt kell megjelölnünk, mert belőle is hiányzanak a Kovachich-féle szövegben a bővebb krónikákból még meglevő passusok, de nem hiányzanak azok, melyek a bécsi és müncheni kézirattal szemben a Toldy-féle szövegben megvannak. Valamint hogy a Toldy-féle szövegnek pontos időmeghatározásait is tartalmazza,[4]) és ugyancsak Zapolyai Jánosig terjed. Kihagyja ugyan a bécsi és müncheni kéziratok és a Toldy-féle szöveg nehány passusát, pl. Lászlónál az »ascriptus est

---

[1]) Így a BKK.-ban is. Kézainál 967.

[2]) 19 nap a bővebb szövegekben.

[3]) Két napot ír a BK. is; a BKK. ötöt.

[4]) II. Endrénél azonban 30 uralkodási évet jegyez fel; nem mondja, hogy Géza még Béla életében került trónra, sem IV. Lászlónál nem használja a *kun* jelzőt.

cathalogo sanctorum« szavakat, Zsigmond cseh királyságát és római császárságát, Albert halálánál az »in fine Octobris« dátumot, Hunyadi vajdaságát stb., de e mellett, különösen a mint saját korához közeledik, mind többet bővít is.

Ilyen bővítései pl. Gézánál: »cuius inter Hungaros clara est memoira.« Szent Istvánnál: »magnam et fere totam Hungariam partem et regionem ad fidem Christi conversit; propterea Hungarorum rex et apostolus est cognominatus«, és hogy Imre egyetlen (unicus) fia volt. Péternél: »homo fuit crudelissimus et propterea de regno fuit expulsus, licet postea fuerit reductus per Henricum imperatorem«, és »iste fuit occisus propter crudelitatem.« Abánál: »propter crudelitatem fuit occisus«, és »post cuius mortem, vt dictum est, Petrus Alemanus fuit reductus in regem, ac de nouo coronatus ac occisus.« I. Endrénél: »felicius quam priores duo« (regnavit) és Tihany említésénél: »insula laci Balathon.« Salamonnál: »in magnis tribulationibus et persecutionibus« (regnavit) és »(tempore . . . Ladislai) sui consanguinei, qui illum persecutus est.« Szent Lászlónál: »gessitque multa bella cum tartaris et aliis adversariis ac emulis regni; iste gladio suo Belgradum siue Nandoralbam imperio hungarico acquisivit«, és temetkezése helyénél: »vbi dies noctesque aput sepulcrum eius decantantur in laudem Dei psalmi Dauidis.« Kálmánnál: »propter defectum seminis regii fuit ex episcopatu electus in regem Hungariae et propterea vocatur apud Hungaros konues Kalman kyraly.« II. Endrénél: »hic est ille gloriosus rex Andreas, Jerosolimitanus appellatus, qui privilegia libertatis maxima concessit nobilitati Vngariae, ad cuius decreti observationem vniuersi Hungariae reges tempore coronationis ipsorum solent iurare.« IV. Bélánál: »et per eos (tartaros) fuit expulsus ad insulas maris Adriatici. Vnde postea fuit reductus auxilio potentissimorum dominorum de Frangepanibus, quibus propterea amplissimam dedit ditionem castrorum et castellorum ab ipso mari Adriatico vsque ad flumen Saui.« [1]) Róbert Károlynál: »fauste et feliciter inter optimos reges connumerandus.« Nagy Lajosnál: »rex omnium gloriosissimus, qui ante eum regnauerunt«, és »Dalmatiam viriliter defendit.« Máriánál megválasztásának oka: »propter ingentem amorem, quem Hungari erga Carolum regem [2]) gesserunt.« Kis Károlynál: »Carolus Parvus interim per quosdam magnates et prelatos ex Italia, atque ex regno Neapo-

[1]) III. Endrénél a király leszármazása a Toldy-féle szöveg II. Endréről szóló szakaszából van véve.

[2]) A Toldy-féle szöveg szerint határozottan Károly a Mária atyja.

litano fuit adductus in regnum Hungariae contra Mariam reginam et eius matrem Elyzabeth, qui tamen Carolus ex voluntate earumdem reginarum, procuratore Nicolao de Gara regni palatino, fuit in arce Budensi per quendam nobilem Blasium Forgach occisus et sic imperium iterum rediit in reginam Mariam et deinde ad eius sponsum, Sigismondum imperatorem.« Zsigmondnál: »rex et imperator... gloriosus rex, qui viriliter, licet infeliciter conflixit cum Turcorum imperatore Bayazita apud Nicopolim.« Albertnél: »et regnauit vno anno et mensibus decem, natusque est ei filius posthumus nomine Ladislaus, obiit in pago Nezmely A. D. mill. quadr. tricessimo nono.« I. Ulászlónál, hogy: »cum Amurate imperatore« ütközött meg, és halála napja »profesto solemnitatis diui Martini episcopi.« Hunyadinál: »magnus et ad arma tractanda natus princeps, qui Machometem turcarum imperatorem, capta iam Constantinopoli superbum et Nandoralbam obsidentem, fugavit, adeptis illi bellicis ingeniis magni valoris, quod nulli regum in Europa contingit.« V. Lászlónál: »apararenturque illi nuptiae cum filia regis Franciae«, és »sepultus Pragae in ecclesia cathedrali.« Mátyásnál: »filius eiusdem gubernatoris Joannis«, és »qui regnauit feliciter et in repetenda corona de manibus Friderici non destitit, donec illam rehaberet. Eidem Friderico imperatori vi et armis ademit Viennam ciuitatem, in qua etiam mortuus est.«[1]) II. Ulászlónál: »de gente Casimira«, és »in festo Exaltationis Sanctae Crucis (coronatus) et regnauit in summa pace et otio ac desidia vsque ad annum«... II. Lajosnál: »filius eiusdem Wladislai natus est Budae A. D. mill. quing. sexto et in ipsa aetate iuvenili coronatur. Duxit uxorem Mariam, sororem carnalem imperatoris Caroli quinti et Ferdinandi archiducis Austriae; regnauit et iste in summo otio et amisit Belgradum, quod fuit expugnatum per Solimanum turcorum imperatorem A. D. mill. quing. vigessimo primo. Tandem conflixit cum eodem Solimano in campo oppidi Mohalch in festo Decolationis beati Joannis Bapt. vbi profligatus periit«, és »corpus eius in luto inventum est, sepultum in Alba Regali contra voluntatem reginae per Johannem de Zapolya.« Végűl János királynál tudja, hogy az »de Zapolya, comes Scepusiensis«, hogy az urak egy része által (per partem) »eidem tamquam potentiori adhaerentium« választatott meg, »sed quia electio eius facta fuit perfunctorie et non consentiente palatino Stephano de Bathor, ac aliis proceribus cum cancellario,

[1]) És a temetési helynél: »ex Vienna translatus.«

ideo sequenti anno fuit expulsus per regem Ferdinandum in Poloniam, sed postea reductus armis turcicis Solimani. Et postea in perpetuis guerris regnauit et Budam possedit vsque ad mortem«; halála »in mense Julii« következett be, és »relicto vno filio et uxore, quae fuit filia regis Poloniae, Isabella nomine« halt meg.

Mindezek az igen élénk bővítések pedig nem származnak a bővebb szövegből, mindamelett mégis igen figyelemre méltók. Kétségtelen, hogy noha ez a kézirat őrizte meg e csoport szövegét legtökéletlenebbűl, mégis ennek van legnagyobb becse, mert interpolatiói sok önálló, érdekes adatot tartalmaznak és quantitative is sokkal gazdagabbak a bécsi és müncheni kéziratok betoldásainál.

A két varianst jellemző sajátos helyeken kívül a szövegek csak némely pontban térnek el, mely kisebb eltérések többnyire másolási hibákra vezethetők vissza. Ezek: II. Géza uralkodása éveinek száma a Kovachich-féle szövegben 20 helyett 30. Hibás nála Imre halálának éve (millesimo centesimo) a másik varianssal (1204) szemben.[1]) II. Endrénél viszont a müncheni kézirat és a Toldy-féle szöveg ír hibásan 1234-et 1235 helyett. Megmagyarázhatatlan az ellenmondás a négy szöveg közt IV. Béla uralkodása idejénél: a Kovachich-féle szöveg 33 évet, a bécsi kézirat, a Toldy- és Knauz-féle szöveg 33 évet és 7 hónapot, a müncheni kézirat 38 évet és 7 hónapot mond. IV. Béla halála évét a Toldy- és Knauz-féle szöveg, a müncheni és bécsi kézirat helyesen 1270-re teszik, a Kovachich-féle azonban a bővebb krónikák alapján 1275 helyett a 7 kihagyásával »millesimo ducentesimo quinto«-t ír. V. István halálát a két kézirat s a Toldy- és Knauz-féle szöveg a bővebb krónikákon alapuló 1273 évre teszik, a Kovachich-féle szöveg megmagyarázhatatlanúl 1274-re. IV. László halálánál a Kovachich-féle szöveg 1291-et ír 1290 helyett. Szemben áll egymással a két varians Károly gyermekeinek felsorolásánál is: a Kovachich-féle szöveg szerint »genuit quatuor filios, scilicet Carolum, Ladislaum, Ludovicum et Andream«, a másik szerint »genuit plures filios qui ante eum mortui sunt; postremo autem genuit Ludwicum, Andream et Stephanum.« Hibásan teszi a Kovachich-féle szöveg Károly halálát is 1340-re; hibás Zsigmond uralkodásánál a hónapszám (9) is[2]) a két kézirat 10 hónapjával szemben, és I. Ulászló jellemzésénél a »ferox« szó a kéziratok »verax« szavával szemben.

[1]) A bővebb krónikák 1200-at írnak, az 1100 ebből torzulhatott.

[2]) Ebben azonban egyezik a Kovachich-féle szöveggel a Toldy- és Knauz-féle is.

A mi magát e csoport szövegének keletkezését illeti, az Kézaiból nem származhatott már részletes chronologiai adatai miatt sem. De nem származhatott a Bécsi Képes Krónikából sem, mert az interpolatióknak semmi nyoma benne és mert a chronologiai adatok a Bécsi Képes Krónika adataival ellenkeznek. Egyeznek azonban a chronologiai adatok a Nagy Lajos korabeli rövidebb szövegezés adataival. Igy pl. Szent László uralkodásánál a Kovachich-féle szöveg (19 év és) három hónapja csak itt van meg; hasonlókép innen ered Kálmán uralkodása éveinél a 18, a mivel szemben a Bécsi Képes Krónikában 25 van; ugyanezt bizonyítja IV. István uralkodása idejénél a Kovachich-féle szöveg 5 napja. II. Géza négy fiát is, kiket szövegünk szintén felsorol, a Budai Krónika családja említi, de a Bécsi Képes Krónikáé nem.

A szöveg tehát csakis a Nagy Lajos korabeli rövidebb szövegezésből keletkezhetett, sőt nehány adat alapján képesek vagyunk annak meghatározására is, hogy a rövidebb szövegnek ezen tanulmányban megállapított két variansa közűl melyik szolgáltathatta a kivonatolónak az alapot.

A legfontosabb e részben, hogy szövegünk II. Endrét Váradon temetteti el, noha a nyomtatott Budai Krónikát kivéve, minden codexünkben Egres áll. A közvetlen forrás tehát e szerint csak a Budai Krónika lehetne. És ezt a nézetünket támogatja egy más adat is. A Kovachich-féle szöveg elég részletesen tárgyalja IV. László kun barátságát és megöletését, névszerint felemlítve kun szeretőit is. A Pozsonyi Krónika tárgyalásánál volt alkalmam megjegyezni, hogy ez az elbeszélés csak a Budai Krónikában, nyomai pedig még a Pozsonyi Krónikában vannak meg.

Még világosabban tűnik ki, hogy szövegünk a Budai Krónikából keletkezett, ha a Nagy Lajost követő tudósításokat összehasonlítjuk. A szöveg (t. i. a bővebb varians) itt majdnem szószerint egyezik a Budai Krónika szövegével. Ennek bizonyítására elég lesz az első fejezet összehasonlítása.

BUDAI KRÓNIKA:	A RÖVID KRÓNIKA: [1])
Post obitum regis Lodovici coronata fuit, corona regia, do-	Post obitum [2]) Ludwici [3]) coronata fuit [4]) Corona Regia [5]) Do-

[1]) Rövidítések: B.= Bécsi kézirat, T.= Toldy-féle szöveg, K.= Kovachich-féle szöveg, Z. = Zágrábi kézirat (Knauz-féle szöveg).

[2]) Regis add. K. loco »post obitum« Z. habet »Maria filia.«

[3]) loco »Post obitum Ludwici« T. habet: »Maria filia Karoli post obitum eiusdem.« Z. add. »propter iugentem amorem, quem Hungari Erga Carolum Regem gesserunt, fuit Electa et.«

[4]) fuit om. Z.

[5]) Corona Regia om. K. Z.

mina Maria filia eius, que fuit data in matrimonium Sigismundo filio Karoli imperatoris et regis Bohemie. Que quidem domina Maria regnavit quatvor forte annis et tradidit ius regni ipsi Sigismundo marito suo, consensitque se vivente eundem *corona regia sancti regis Stephani* coronari. Aliquanto vero post et ipsa mortua est, sepultaque in ecclesia varadiensi. In hac *regina Maria* tandem defecit semen utriusque sexus sanctorum regum *regni hungarie.*

mina Maria, filia eius,[1]) que fuit data In[2]) matrimonium Sigismundo filio Karoli Imperatoris et Regis Bohemie, que quidem domina[3]) Maria regnauit[4]) quatuor forte annis[5]) et[6]) tradidit Jus regni[7]) ipsi[8]) Sigismundo Marito suo consensitque se vivente eundem[9]) coronari, aliquanto vero post et[10]) ipsa Mortua est[11]) Sepultaque[12]) In ecclesia[13]) varadiensi.[14]) In hac tandem[15]) defecit semen vtriusque sexus[16]) sanctorum Regum.[17])

És ugyancsak ezt bizonyítja az is, hogy valamennyi szövegnek Nagy Lajos utáni része egyezik a Budai Krónikában meglevő Küküllei-átirás után következő részszel. Csak a Kovachich-féle szöveg hagyott ki ebből a részből több helyet.

A két varians közűl az elején a Kovachich-féle szöveg az eredeti, mit már az a sok fentebb felsorolt s a bővebb krónikákból származó adat igazol, mely a bécsi és müncheni kéziratokban egyáltalán nincs meg s a melyből a Knauz- és Toldy-féle szövegbe is csak kevés csúszott be. De ebben — ha el is tekintünk az utolsó fejezetek megrövidítésétől — mégis

---

[1]) Domina Maria filia eius om. T. — loco »eius« K. habet »Regis Ludovici.« »in regem Hungariae« add. Z.

[2]) loco »data in« B. habet »iuncta.«; loco »que fuit data in Matrimoniam« Z. habet »Haec fuit desponsata.«

[3]) domina om. Z.

[4]) loco »que ... regnauit« K. habet »regnauit domina Maria.« »annis« add. Z.

[5]) forte annis om. Z.

[6]) postea add. Z.

[7]) suum in regno K. sumi, Regnum Z.

[8]) ipsi om. Z.

[9]) eum B.

[10]) loco »aliquanto ... post et« T. habet »tandem.«

[11]) loco »et tradidit ... mortua est« K. habet »postea abiit anno Domini millesimo trecentesimo octvagesimo quinto.«; loco »consensitque — Mortua est« Z. habet »haec dum esset mortua.«

[12]) sepulta Z.

[13]) in ecclesia om. K. Z.

[14]) Varadini K. Varadiensi B. Waradinj Z.

[15]) In hac tandem om. K. in qua Z.

[16]) sexus vtriusque Z.

[17]) In hac ... regum om. T.

vannak már egyes kihagyások, mert a Knauz- és Toldy-féle szöveg sok helyütt a bővebb szövegekhez még közelebb álló adatokat tartott fen. Fel kell tehát tennünk e rövid szövegnek egy ismeretlen kéziratát, mely pontosan vette át a bővebb szövegezés adatait. Ebből keletkezett azután egyrészről a Kovachich-féle, másrészről egy rövidebb, adatokban kevésbbé pontos, de a vége felé teljesebb szöveg, mely kétféle változatban maradt ránk: egyrészről a Knauz- és Toldy-féle szövegben, másrészről a bécsi és müncheni kéziratokban. Ez utóbbiak közül a müncheni tartott fen jobb szöveget, míg a bécsiből — több becsúszott apróbb hiba mellett — nehány fontosabb adat is kimaradt, pl. Kálmán, II. István és IV. László temetkezése helye, IV. Istvánnál pedig magának a királynak a neve.[1]) Az előbbiek közül pedig a Toldy-féle szöveg áll az eredetihez közelebb, míg a Knauz-féle már sokat bővített rajta. De értéke csak a Knauz-féle szövegnek van, épen önálló és gazdag betoldásai miatt.

* * *

Az előbbi csoportnál nevezetesebb két más, szintén rokonkézirat: a *Váradi* és a *Zágrábi Krónika*, melyeknek szövegeit már Mátyás Flórián is párhuzamosan nyomatta le. Mindkettő az illető egyház XIV-ik századi statutumaiba van beleszőve, melyeket most is a nevezett egyházak őriznek. A zágrábi statutumokat 1334-ben kezdték írni és folytatták az 1354-ik évig, míg a váradi statutum-könyv 1374 utáni időből való.[2])

A krónikák közös eredetét már az is elárulja, hogy hasonló szavakkal vannak a statutumok közé beillesztve:

Et quoniam supra describitur obitus beatissimi regis Ladislai, visum fuit etiam ducum, a tempore ingressionis eorum in Pannoniam, et omnium regum Hungariae tam nomina, quam tempora regiminum, in quantum occurrit memoriae, describere pro futuris. Z.	Et quia supra describitur obitus beati Ladislai, utile est et expediens propter multa, ut omnium ducum tempore ingressionis eorum in Pannoniam, et omnium regum Hungariae nomina et tempora regiminum in quantum occurrit, describantur. V.

Mindazonáltal mindegyiknek vannak eredeti helyei is, helyi jellegű toldásai. Igy a Zágrábi Krónika Róbert Károly uralkodásánál említve István herczeget, hozzáfűzi: »qui nunc

[1]) Ép ezért az összehasonlításoknál a müncheni szöveget vettem alapúl.

[2]) V. ö. *Florianus:* Fontes Domestici, III. 262—263. ll.

in ipso suo ducatu existit, scilicet anno Domini MCCCLIV«; a mivel szemben viszont a Váradi Krónika már ezt írja: »qui Stephanus obiit in vigilia beati Laurentii, anno millesimo trecentesimo quinquagesimo quarto, de exercitu moto contra Rascianos.« Az itt említett betoldáson kívül a Zágrábi Krónika csak egy toldást tartalmaz még, Nagy Lajos uralkodásánál: »qui etiam nos et nostram ecclesiam liberavit ab dicto onere castri Medve.«

A Váradi Krónikának azonban a fent említetten kívül még több eredeti toldása is van. Így mondja Szent Lászlóról: »fundator et dotator ecclesiae nostrae.« Kálmán király váradi püspökségének említésénél szintén befűzi az »ecclesiae nostrae« szavakat. Önálló toldás Imre uralkodásánál a következő: »hic quoque Henricus rex duas partes tributorum totius comitatus Bihariensis, tam circa Bihar, quam circa Zarand, et partem suam tributi, quod in comitatu Novi Castri, tam circa ipsum nominatum castrum, quam circa Heves, et in comitatu de Bekes, tam in villis quam in foris exigitur, donavit ecclesiae nostrae Varadiensi, in duabus partibus episcopo, et in tertia parte nobis; prout in privilegio eiusdem confirmato per Belam quartum, Stephanum, Ladislaum, Carolum et Ludovicum reges continetur«; valamint II. Endre uralkodásánál: »hic declaravit, quod privilegia ecclesiae nostrae fuerunt dissipata et combusta, prout supra in catalogo de fundatione ecclesiae Varadiensis continetur.«

Ezeken a helyi toldásokon kívül azonban a Váradi Krónikának a Zágrábival szemben van még számos olyan helye is, mely a bővebb krónikák szövegével egyszer szószerint, másszor lényegileg egyezik. Így, hogy Péter származásánál említi: »de sorore S. Stephani genitus.« Abánál: »vero sororius S. regis«, és »postea ab hungaris interfectus.« I. Endre temetkezése helyénél a »iuxta lacum Balaton« szavak. Szent László halálánál: »cuius corpus sanctissimum in suo monasterio Varadini devotissime veneratur.« II. László uralkodása: »sub cuius imperio dux Ladislaus filius Belae regis caeci usurpavit sibi coronam anno dimidio.« IV. István halálánál: »anno Domini millesimo centesimo septuagesimo tertio, tertio idus Augusti; cuius corpus Albae quiescit.« II. Endre gyermekeinél: »et unam filiam, beatam scilicet Elisabeth.« IV. Bélánál: »cuius tempore, anno scilicet ducentesimo quadragesimo primo tartari cum multitudine copiosa regnum Hungariae invaserunt et flebiliter devastaverunt; manserunt enim ipsi tartari tribus annis continuis in regno.« V. Istvánnál: »bulgaros in prelio superavit, ducem eorum sibi subiugavit«, és temetkezése helyé-

nél: »in loco Beginarum.« IV. Lászlónál:[1]) »qui prius Othocaro rege Bohemie in prelio interemto, et cumanis Dei adiutorio viriliter in bello campestri superatis, tandem per ipsos cumanos prope castrum Kereszeg est interfectus circa duodecimum annum regni sui, anno scilicet millesimo ducentesimo quinquagesimo quarto.[2]) Cuius tempore tartari instinctu cumanorum, qui evaserant et se in Tartariam receperant, secunda vice, scilicet anno Domini millesimo ducentesimo quinquagesimo tertio[3]) Hungariam invaserunt, et usque Pesth miserabiliter omnia cremaverunt.« És végűl a mi III. Endréről szól: »tertio autem decimo die obitus eiusdem Ladislai regis Andreas dux, nepos scilicet secundi regis Andreae praedicti, patris scilicet Belae regis quarti, coronatus est. Vivente enim adhuc eodem Ladislao rege ductus fuerat in Hungariam. Hic multa adversa passus, tandem anno Domini millesimo trecentesimo primo, in die sancti Felicis in Pincis moritur et in castro Budensi apud fratres minores sepelitur.«[4])

Ezzel szemben a Zágrábi Krónika csak két bővebb helyet mutathat fel a Váradi Krónikával szemben. Igy II. Géza fiai közt említi Istvánt is: »primus fuit dux Stephanus postea rex«, a mi azonban a Váradi Krónikából csak tollhiba miatt maradt ki, mert az is négy fiuról beszél, de elsőnek Bélát teszi, ki a Zágrábi Krónikában a második, s azután a Zágrábi Krónikával egyezően folytatja: »tertius fuit dux Arpad.« Hasonlókép tollhibából maradt ki a második helyen, III. Béla uralkodása idejénél a »mensibus VII« is az évek és napok száma közűl.

A hol a két szöveg közt ellenmondás van, ott is a Váradi Krónika szokott a bővebb krónikák szövegével egyezni. Igy Szent István halála napját helyesen írja »octodecimo kal. Septembris«, míg a Zágrábi Krónika XIII száma hibás. I. Bélát a Váradi Krónika helyesen nevezi *Belin*-nek, a Zágrábi *Wegon*-jával szemben. Sz. László halálánál is a Zágrábi Krónika »kal. Augusti«-t ír, a Váradi a Budai Krónikával egyezően »quarto kal. Augusti feria prima«-t, míg a Bécsi Képes Krónika családja »tertio kal. Augusti«-ra teszi a szent király halálát. II. Istvánnál is a Váradi Krónika »annis tredecim, mensibus quinque«-je egyezik a Budai Krónikával. Hasonlókép a váradi változat helyesebb, midőn Vak Béla fiait felsorolva, számukat

---

[1]) Ennek helyén a Z.-ban: tandem fuit prope Varadinum per cumanos interfectus sine herede anno Domini MCCXC.

[2]) A krónikákban 1290.

[3]) A krónikákban 1285.

[4]) A Z.-ban III. Endréről egy szó sincs.

négyre (nem háromra) teszi és meg is nevezi negyediknek Almost. Krónikáinkkal egyezik akkor is, mikor Imre halálát »anno Domini millesimo ducentesimo et pridie kalendas Decembris«-re teszi, míg a Zágrábi Krónikában »anno Domini M-o CC-o IV-o secundo kal. Decembris« áll. Végül helyesebb a Váradi Krónika változata, midőn Róbert Károly atyját Martell Károlynak, nagyatyját Sánta Károlynak nevezi, a Zágrábi Krónika egyszerű Károlyával, illetve Nagy Károlyával szemben.

A Zágrábi Krónikában csak az mondható helyesebbnek, hogy Imrét *Emericus*-nak mondja, míg a Váradi Krónika *Henricus*-nak írja, és hogy Péter uralkodását »annis septem et ultra«-ra teszi, míg a Váradi Kr. »duodecim et ultra«-t ír.[1])

Nem dönthető el, hogy melyik a helyesebb változat a következő helyeken, hol az adat forrását nem ismerjük: III. Istvánnál, kinek halálát a Zágrábi Krónika »duodecimo kal. Februarii«-re, a Váradi Krónika »tertio kal. Februarii«-re teszi, és II. Endre uralkodásánál, hol a napok száma a Zágrábi Krónika szerint 25, a Váradi Kr. szerint 26. Itt említhető még meg, hogy Salamon halálánál a Zágrábi Krónika »in civitate Pola«-t ír, mit a Váradi Kr. »in Pola civitate Styriae«-re egészít ki, elferdítve a bővebb szövegek »Istrie« szavát. A bővebb szöveg »primo nonis Maii« szavait III. László halálánál mindkét szöveg elferdíti, a mennyiben a Zágrábi Krónika »quinto«-t, a Váradi Krónika »pridie«-t ír.

Már ezekből is szemmel látható, hogy a két szöveg közűl a Váradi Krónikáé a tökéletesebb, ha nem is az eredetibb, és hogy egyik sem másolhatott közvetlenűl a másik alapján, mert annak hibáiba nem esett bele.

Hogy melyik az eredetibb szöveg, szintén nehéz eldönteni. A Zágrábi Krónika eredetibb volta mellett szól az, hogy a Váradi Krónika is II. Lászlónak nevezi III. Lászlót, noha ez II. Lászlót nem hagyta ki. Viszont ellene szól ennek a következő hely:

Maria, quae fuit tradita in consortem Carolo claudo filio Caroli magni regis Siciliae. V.	Maria, quae fuit tradita in consortem magno Carolo regi Siciliae. Z.

A Zágrábi Krónika ezen romlott helye csak a Váradi Krónikában fenmaradt szöveg alapján magyarázható meg.

Hátra van még ezután, megvizsgálni, hogy e két kézirat őse hogyan keletkezett? Önálló munkának semmikép sem

[1]) Ellentétben van ez már azzal a nehány sorral feljebb levő adattal, hogy Péter és Aba uralkodása 11 évig s 4 és fél hónapig tartott.

Klebelsberg Miklós-Tudományos Könyvtár Szeged

tarthatjuk. Szövege föltétlenül elárulja a rokonságot a bővebb krónikákkal. Itt tehát újra az a kérdés merül fel, hogy bővebb krónikáink közül melyik szerkesztés szolgálhatott a kivonatolónak alapúl? Kézai itt is számításon kívül marad, részint azért, mert Kézainak alig vannak chronologiai adatai, részint azért, mert nem terjed Nagy Lajosig, főleg pedig azért, mert Kézainál II. István és III. László egyáltalán nem fordúl elő. Róbert Károly és Nagy Lajos uralkodásának összhangzó leírása már magában is arra enged következtetni, hogy csak a Nagy Lajos korabeli szerkesztések vehetők számba. Ezek közül is elesik a Bécsi Képes Krónika családja. Interpolatióinak semmi nyoma, a honfoglalás ideje pedig a Bécsi Képes Krónika családjában 677, a mivel szemben a Zágrábi Krónika 889, a Váradi Krónika 888 évszáma a Budai Krónika és a Sambucus-odex 888 évszámával egyezik. Minthogy ez a dátum a Bécsi Képes Krónikának egyik jellemző sajátos helye, már nem is volna szükséges több érvet felsorolni. Mégis figyelmeztetni akarom az olvasót arra, hogy már eddig is több helyet említettem, a hol a szövegek a Budai Krónika családjával mutatnak fel rokonságot, a Bécsi Képes Krónikával azonban nem. Mint ilyen, különösen II. Géza fiainak felsorolása nevezetes, mert ez a Bécsi Képes Krónika családjában teljesen hiányzik. Szent László uralkodása idejénél is a 3 hó említése csak a rövidebb szövegen alapulhat, mert a Bécsi Képes Krónikában nincs meg. Kálmán uralkodása éveit is a Budai Krónikával egyezően 18 évre teszik s nem 25-re, mint a Bécsi Képes Krónika. III. Lászlónál is a 2 nap a Bécsi Képes Krónika 5 napjával szemben csak a rövidebb szövegből származhatik. Nem lehetett azonban a két krónika forrása maga a Budai Krónika sem, mert az II. Endrét Váradon temetteti el, míg krónikáink Egrest említik temetkezése helye gyanánt; és nem lehetett a Pozsonyi Krónika sem, mert abból hiányzik III. István, II. László, IV. István és III. László. Igy tehát e szöveg a Budai Krónika családjának azon változata alapján keletkezhetett, mely az V. István korabeli szerkesztéstől már távolabb állott s a Sambucus- és Acephalus-codexekben maradt fen.

Van azonban egy érdekes adata ennek a szövegnek, mely az összes bővebb krónikákkal ellentétben áll. Endrét, Bélát és Leventét még Kézai is Szár László fiainak tartja, a Budai és Bécsi Képes Krónika családja pedig vitatkozik is az ellen, hogy a herczegek Vazul fiai volnának. A Zágrábi és Váradi Krónika azonban határozottan Vazul fiainak mondja őket, míg Szár Lászlónak egy *Bonuzulo* nevű fiat tulajdonít.

Ez az adat világosan Szent Gellért legendájából származik.

A legenda nevezi a herczegeket Vazul fiainak, s a legenda hatása krónikáinkra kétségtelenül ki is mutatható. A krónikák több egyező pontot mutatnak fel vele: így Abának Sz. Gellért által való megdorgáltatásánál, a herczegek behívásánál, a pogány lázadás és Gellért vértanusága leírásánál, továbbá a herczegek származásánál. De az, hogy a krónika gyakorolt volna hatást a legendára, ki van zárva. A krónikában több olyan Gellértre vonatkozó adat van, a mit a legenda írója, ha e szöveget ismeri, ki nem hagyott volna. És kétségtelenné teszik e viszonyt a krónikának Szent Gellért életére vonatkozó s a legenda különböző helyeiről összeszedett adatai is.

Nincs tehát miért megütköznünk azon, hogy a két krónika Vazult említi a herczegek atyjául. A krónikák megbotránkoztak rajta és vitatkoztak a legenda ellen, de talán épen ezzel hívták fel szövegünk excerptorának figyelmét ez adatra. Megmagyarázhatatlan csak a *Bonuzulo* neve. De ezért az adatért még mindig nem tarthatjuk e krónikákat eredetieknek, esetleg egy régibb szöveg fentartóinak, minek folytán a régi szöveg helyreállítására talán fontos támpontokat szolgáltathatnának. Kétségtelen, hogy krónikáink lelkiismeretesen és jól kivonatoltak, de nem lehet nekik oly nagy döntő fontosságot tulajdonítani. Magam részéről még ennek a helynek nagyobb jelentőségét sem vagyok hajlandó elismerni. Belőle azt következtetni, hogy a krónika valamely régibb alakjában is ez a változat fordult volna elő, nem tartanám helyesnek. Csak az V. István korabeli szerkesztés idejében, a Gellért legenda hatása alatt lehetett krónikáinkban vitássá a származás kérdése.

* * *

Végűl még egy kéziratról akarok említést tenni; nem annyira azért, mintha ide tartoznék, hanem mert az utóbbi időben *Kaindl* czernoviczi egyetemi tanár az ő tanulmányaiban ide sorolta, sőt különös jelentőséget tulajdonított neki. Ez az úgynevezett *magyar-lengyel krónika*, melynek Lengyelországban két kéziratát is őrzik.[1])

Részletesen e krónikával nem akarok foglalkozni, csak a mennyiben tárgyamhoz tartozik, s ezért mindjárt azon kezdem, hogy benne három elem különböztethető meg: a Hartvik-legendából vett részek, a lengyel részek és a magyar vonatkozások. Ránk nézve e helyen a kérdés így alakúl:

[1]) V. ö. *Kaindl:* Studien zu den ung. Geschichtsquellen. (Archiv für österr. Gesch. Bd. LXXXII. 2. Häfte. 590. l.) A régibb kézirat a XIV-ik század második feléből gróf Zamoiskié. Meg kell jegyeznem, hogy a kéziratokhoz nem jutottam hozzá.

tekinthetők-e a magyar vonatkozások egy külön krónika részeinek akár csak adatainak?

Minthogy Kaindl oly nagy fontosságot tulajdonít ez állítólagos krónikának (gesta vetera), hogy épen ennek alapján akarja krónikáink viszonyának kérdését tisztázni s ezért bőven is foglalkozik vele, azt hiszem, elég lesz e helyen a magyar-lengyel krónikát az ő okoskodása alapján átvizsgálnunk.

Kaindl maga is bizonyítja, hogy a Hartvik-legendán kívül többnyire lengyel eredetű részekből van a krónika összeszerkesztve,[1]) de mindamellett még egy magyar eredetű részt akar megkülönböztetni benne, kiindulva a czímből: »Cronica Ungarorum iuncta et mixta cum cronicis Polonorum et vita Sancti Stephani.« A magyar krónika, melyet az író — Kaindl szerint — használt, Szent Istvántól a XI-ik század végéig terjedett s a belőle merített helyek a következők: István koronázása, a magyar és lengyel király találkozása, a magyar-lengyel határ leírása, az esztergomi Adalbert-templom építése, a Gizella elleni gyűlölet említése, Levente hat havi uralkodásának feljegyzése és Péter uralkodása idejének két esztendőben való meghatározása. Ezeket azért gondolja a föltételezett magyar krónikából eredetteknek, mert Alberich is említi az Adalbert-templom építését és a Gizella elleni gyűlöletet, Péterről pedig azt mondja, hogy kétszer két évig uralkodott, és mert a Gizella elleni gyűlöletről a magyar krónikák is tudnak.

Pedig az Adalbert-templom építéséről egyik krónikánk sem tud; Péterről csak Alberich állítja, hogy kétszer uralkodott két évig,[2]) holott a többi krónika szerint összesen hatodfél évig uralkodott; a Gizella elleni gyűlölet okát pedig a krónikák és a lengyel krónika eltérően magyarázzák.

Később[3]) arra is utal, hogy a magyar-lengyel krónikának leírása a magyar-lengyel határról Anonymus leírásával (cap. 17. 18. 34.) egyezik. Pedig Anonymus is egészen mást mond. A 17-ik fejezetben igenis említi a Sajót és Sárost, de szavaiból csak azt magyarázhatjuk ki, hogy a szerencsi táborozás alatt a magyarok a Sajóig és Sárosig foglalták el a földet.[4]) A 34-ik fejezetben van ugyan szó a lengyel határ megerősítéséről, de ez nem Esztergomnál történik, hanem csak a Garam-

---

[1]) Archiv, LXXXII. Bd. 2. 596—613. ll.

[2]) Az első esetben Alberichnél 12 évről van szó, de Kaindl hozzáteszi: offenbar irrthümlich statt 2. Archiv, LXXXV. Bd. 2. 444. l.

[3]) Archiv, LXXXVIII. Bd. 1. 303. l.

[4]) Zerenche, ubi... requiei locum sibi elegerunt. Et non paucos ibi dies permanserunt, donec omnia loca sibi vicina subiugaverunt, scilicet usque ad fluvium Souyou et usque ad castrum salis.

völgyén vonulnak fel a határhoz;[1]) a 35-ik fejezet szerint pedig épen e hadjárattal foglalják el Nyitrát is. A 33-ik fejezet szerint Gömör és Nógrád ekkor már meghódoltak, sőt a 18-ik fejezet szerint, melyre Kaindl szintén hivatkozik, a határ világosan a Tátra.[2])

A mi a többi állítólagos magyar adatokat illeti, nem tudom mi alapon sorolhatja fel ezeket Kaindl a magyar krónikából származó adatok közt? Épen oly merész állítás ez, mint hogy a lengyel krónika jól ismeri a XI-ik századi királyok neveit: »Alba, Levente, Péter, Béla, Albertus, Jesse, Coloman, Salomon und Ladislaus«;[3]) nem is szólva arról, hogy e krónika szerint Levente, Péter és Béla testvérek és Szent István fiai, és hogy Albertet, Gézát, Kálmánt, Salamont és Lászlót úgy említi, mint Béla fiait.

Különben maga Kaindl is belátja, hogy a magyarokat gyalázó s a lengyeleket dicsőítő tudósítások nem származhatnak magyar műből.[4]) De akkor a feltételezett magyar krónikából nem marad semmi; az egészen szemetszúró lengyel-szláv tendentia vonúl végig, mely még Attila történetére is kiterjed. A mi pedig a magyar adatokat illeti, ha el is tekintünk a már felsoroltaktól, a krónika tele van hajmeresztő hibákkal. Szent István pl. négy nemzedékkel él Attila után; Imre halála után Istvánnak még három fia születik és ezután még egyszer megházasodik, Gizellát véve feleségűl; Aba Szent István fia, másutt meg Gizella férje stb.

Ezeket a hibákat magyar író nem követhette el. Kaindl, ki ezt maga is érzi, ép ezért e hibákat s a lengyel tendentiát, a Szent István legendáját és a feltételezett magyar krónikát lengyel eseményekkel bővítő lengyel írónak tulajdonítja.[5]) És a lengyel tendentia daczára azt is állítja, hogy »überall macht sich das nationale Bewusstsein des Ungarn bemerkbar«,[6]) a miről pedig épen csak Szent István történetének Hartvikból kiírt részeinél lehet szó.

Ezek után — azt hiszem — felesleges tovább bizonyítanom, hogy semmi ok sincs arra, hogy a magyar-lengyel

---

[1]) ... transito fluvio Gron castra metati sunt ... manserunt ibi tres dies. Tunc ... constituerunt, ut tertia pars de exercitu ... irent in silvam Zouolon, qui facerent in confinio regni municiones ...

[2]) ... missus est Borsu ... versus terram Polonorum, qui confinia regni conspiceret et obstaculis confirmaret usque ad montem Turtur.

[3]) Archiv, LXXXIV. Bd. 2. 526. l.

[4]) U. o. 542. l.

[5]) Archiv, LXXXII. Bd. 2. 619. l.

[6]) Archiv, LXXXIV. Bd. 2. 541. l.

krónikát részben valamely magyar krónikára vezessük vissza, hogy általában magyar eredetű írott kútfőt tételezzünk fel (a Hartvik-legendán kívül) a krónika forrásának.

* * *

Visszatekintve a kisebb latin nyelvű prózai szerkesztések átvizsgálásának eredményeire, ezeket röviden a következőkben foglalom össze: A rövid szövegek közt önálló becsű, mely esetleg a krónikák leszármazására is fényt vetne, nincsen. Ezek mind a bővebb szövegekből készült kivonatok, s mint ilyenek legfeljebb a szöveg helyreállításánál bírhatnak itt-ott jelentőséggel. A legtöbb a Nagy Lajos korabeli rövidebb szövegezés alapján készült. A Bécsi Képes Krónikát csak a Müncheni Krónika kivonatolta. A magyar-lengyel krónika alapjául pedig valamely magyar krónikát feltételezni szükségtelen és helytelen dolog. Mindezen krónikákat értéküknél többre becsülték, midőn krónikáink leszármazásának kérdésében ezeknek is döntő szót akartak biztosítani. Kivonatok, melyeknek bővebb eredetieit ismerjük, e bővebb eredetiek keletkezésére világosságot aligha deríthetnek.

1931/32 1494

Kir. Horthy Miklós-Tudományegyetem Könyvtára Szeged